

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»
Факультет соціології і права
Кафедра філософії**

«На правах рукопису»
УДК 316.614.5:317 (045)

«До захисту допущено»
В.о. завідувача кафедри
Б.В. Новіков
«___» _____ 20__ р.

**Магістерська дисертація
на здобуття ступеня магістра
зі спеціальності 231 «Соціальна робота»
(міжнародні соціальні проекти та волонтерська діяльність)
на тему: «Сімейна соціалізація як фактор креативного розвитку
особистості»**

Виконала:

студентка V курсу, групи Срз-81мп
Мосюренко Анна Олексіївна

_____

Керівник:

Доц. каф. філос., к. філос. н., доцент,
Руденко Т.П.

_____

Рецензент:

Кандидат педагогічних наук, викладач
Бриль Ю.А.

_____

Засвідчую, що у цій магістерській
дисертації немає запозичень з праць
інших авторів без відповідних посилань.
Студентка _____

Київ – 2019

Анотація

Мосюренко А. Сімейна соціалізація як фактор креативного розвитку особистості. На правах рукопису. Дипломна робота за спеціальністю 231 - "Соціальна робота". - Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", кафедра філософії. - Київ, 2019. - 80 с., список джерел з 127 найменувань.

Дипломна робота присвячена дослідженню сімейної соціалізації як умови креативного розвитку особистості. Розглядаються особливості сімейного середовища які впливають на високі показники креативного розвитку особистості: можливість самовираження дитини, позитивне відношення батьків до дослідницької активності дитини, можливість вибору у дитини, самостійне мислення, вплив сім'ї на формування позитивної самооцінки дитини, розвиток творчих вмінь. Крім того, у роботі розглянуто стан інституту сім'ї у сучасному українському суспільстві та визначено шляхи активізації креативного розвитку дитини в сім'ї. Наведено рекомендації щодо стимулювання розвитку креативних здібностей особистості.

Ключові слова: сім'я, соціальний інститут, сімейна соціалізація, креативний розвиток, особистість, креативне мислення, дослідницька активність, творча здатність особистості.

Abstract

Mosiurenko A. Domestic socialization as factor of creative development of personality- Manuscript. Bachelor's Degree Thesis. Specialty 231 - Social work - National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Department of Philosophy. - Kiev, 2019. – 80 p., list of sources from 127 sources.

Diplom work is devoted research of domestic socialization as terms of creative development of personality. The features of domestic environment are examined which influence on the high indexes of creative development of personality: possibility of self-expression of child, positive attitude of parents toward research activity of child, possibility of choice for a child, independent thought, influence of family, is on forming of positive self-appraisal of child, development of creative abilities. In addition, consisting of institute of family is in-process considered of modern Ukrainian society and certainly ways of activation of creative development of child in a family. Recommendations are resulted in relation to stimulation of development of creative capabilities of personality.

Keywords: family, social institute, domestic socialization, creative development, personality, creative thought, research activity, creative ability of personality.

ВСТУП

Актуальність теми. Реалії сучасного суспільства вимагають від людини не лише пристосовуватись до нових трансформацій сучасного життя, але й творчо осягати дійсність, не шаблоно мислити, розв'язувати складні життєві задачі, реалізовувати внутрішній потенціал. Відповідно постає необхідність вивчення особливостей креативного розвитку особистості.

Саме в сім'ї створюється середовище для розвитку творчих здібностей дитини, вона виступає провідником ціннісних установок, встановлює норми поведінки, які дитина поступово опановує і потім буде використовувати у власному житті. Процес завдяки якому людина формується як соціальна істота починається з сім'ї. В сім'ї дитина отримує перший соціальний досвід.

Сім'я відіграє важливу роль у процесі виховання та становленні особистості, у сім'ї розвивається людська індивідуальність. Починаючи з раннього дитинства людина набуває ті моделі поведінки, які вона спостерігає у сім'ї, приклад батьків, їх рівень освіти, культурний розвиток стають для неї зразком. Особистість сприймає себе на фоні існуючих суспільних цінностей, які вона засвоює в процесі свого розвитку. В сім'ї формується перший досвід соціальної взаємодії. Саме в ранньому дитинстві найактивніше дитина набуває тих зразків поведінки, які вона спостерігає в сім'ї.

Сім'я виконує різні функції серед яких чільне місце посідає соціалізація. Як унікальне середовище сім'я в процесі соціалізації особистості має виключне значення. Завдяки соціалізації людина формується як культурна та соціальна істота, розвиває свої здібності, розкриває творчий потенціал. Сім'ї належить створення сприятливого середовища для виховання дитини, умови для її самовираження, креативного розвитку.

Ефективне застосування творчих здібностей людини буде сприяти культурному розвитку суспільства. Суспільство має свої закони розвитку та функціонування, а культурне буття індивіда визначається тільки в соціальному просторі, відповідно культурний розвиток суспільства

неможливий без родинного виховання в контексті розвитку креативних здібностей дитини.

Розробленість проблеми. Сім'я у контексті формування особистості розглядається у працях Є. Головахи, О.Зотова, Т. Кочубей, Т. Мельничук, Н. Рогальської, Г. Святненка, В. Сухомлинського, В. Толстих, С. Харченко та багато інших.

Проблемам сімейного виховання, сімейної педагогіки, соціалізації присвячені роботи В. Бабкіна, Н. Гарань, І. Зверєвої, Л. Мельничук, Л. Міщик, С. Ничипоренка, В. Олійника, О. Палія, Ю. Поліщук, О. Полякової, П. Шевчука та інших. Проблемам креативності присвячені роботи Дж. Рензулі, С. Стернберга, П. Торренса. Творчі процеси мислення розглядали М. Бердяєв, Дж. Гілфорд, С. Грузенберг, В. Енгельмейєр, О. Матюшкін. Творча сутність людини представлена у роботах С. Аверінцева, М. Бахтіна, В. Біблера, В. Дружиніна, О. Клепікова, Г. Костюка, І.Надольного, Б. Новікова, А. Шуміліна та інших науковців.

Вплив факторів зовнішнього середовища на креативність розглядає П. Торренс і зазначає, що спадковість не є основним показником розвитку творчих здібностей дитини, що саме сім'я виступає домінантою у реалізації її творчого потенціалу, лише завдяки підтримці батьків дитина реалізує свій внутрішній потенціал. Основні моделі сімейного виховання, вплив сім'ї на креативний розвиток особистості досліджували В. Дружинін, В. Новлянська та інші.

Але не зважаючи на численні роботи з цієї проблематики ще недостатньо розроблені концептуальні засади актуалізації креативного потенціалу дитини у сім'ї та оптимізації умов сімейного виховання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами кафедри. Магістерську дисертацію виконано на кафедрі філософії факультету соціології і права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» згідно з ініціативною темою

«Дослідження філософських засад креатосфери та культуротворення»
Д/р № 0117 U 004509.

Мета дослідження. Визначити вплив сімейної соціалізації на креативний розвиток особистості та запропонувати методи соціальної роботи з сім'єю у напрямку активізації креативного розвитку дитини в сім'ї.

Завдання:

- Визначити поняття та сутність креативного розвитку особистості.
- Розглянути основні концепції, що визначають сутність сімейної соціалізації.
- Дослідити, які чинники сімейного середовища впливають на розвиток креативних здібностей дитини.
- Розглянути соціокультурну роль сім'ї та її трансформації у сучасному просторі.
- Проаналізувати методи соціальної роботи з сучасною сім'єю в напрямку створення умов для розвитку креативних здібностей особистості.
- Визначити шляхи активізації креативного розвитку дитини в сім'ї.

Об'єкт дослідження. Креативний розвиток особистості.

Предмет дослідження. Сімейна соціалізація як фактор креативного розвитку особистості.

Методологія та методи дослідження. Методологічними засадами дослідження є загальнонаукові методи: аналіз і синтез, метод систематизації та системний підходи у дослідженні умов креативного розвитку особистості.

Так, метод систематизації дав можливість узагальнити надбання вітчизняних та зарубіжних дослідників у напрямку сімейної соціалізації, креативного розвитку особистості. Метод аналізу і синтезу дозволив розкрити сучасний стан та динаміку творчої активності дитини у сім'ї у контексті трансформацій сучасної сім'ї.

Наукова новизна дослідження полягає у наступному:

- визначено сімейні чинники, які впливають на соціалізацію особистості по відношенню до рівня успішності реалізації творчих потенцій дитини;

- уточнено, що креативний розвиток особистості залежить від стилів виховання дитини у сім'ї.
- розглянуто методи соціальної роботи з сім'єю та запропоновано шляхи активізації креативного розвитку дитини в сім'ї.

Теоретична та практична цінність роботи. Теоретична цінність роботи полягає у додатковому вивченні питання креативного розвитку особистості дитини у сім'ї, яке можна використовувати у створенні різних соціальних програмах та навчальних матеріалів, у подальшому розробленні курсів з соціальної роботи таких як, «Соціальне консультування», «Психодіагностика», «Теорія та практика соціальної роботи».

Практична цінність полягає у можливості застосовувати соціальними працівниками, соціальними педагогами запропоновані засоби активізації креативного розвитку особистості дитини в сім'ї у напрямку соціальної роботи з різними типами сімей.

Структура роботи. Дипломна робота складається з вступу, трьох розділів, перший розділ складається з трьох підрозділів, другий та третій розділи складаються з двох підрозділів, робота має висновки та рекомендації, список посилань нараховує 127 джерел. Розмір роботи включає 80 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРЕАТИВНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

1.1. Поняття та сутність креативності як формотворення особистості у сучасному просторі.

Проблема творчого розвитку особистості розглядалась ще античними авторами і не втратила своєї актуальності і сьогодні. Починаючи з ХХ століття соціально-філософські та психологічні аспекти творчості та розвитку творчого потенціалу особистості досліджувалися у працях С. Грузенберга (1923), Л. Виготського (1971), В. Енгельмейєра (1910), В. Ільєнкова (1984), О. Коршунова (1975), М. Кагана (1996), О. Матюшкіна (1965), А. Шуміліна (1982) та інших. Проблемаам креативності присвячені роботи Дж. Рензулі (1996), С. Стернберга (1996), П. Торренса, Дж. Гілфорда (1965).

Чільне місце проблема творчості посідає в українській філософській думці, насамперед цій проблематиці присвячені роботи відомих науковців, таких як Д. Богоявленська (2002), С. Кримський (2015), І. Надольний (1997), Т.Позняк (2013), М. Попович (1982), Л. Сохань (1996), В. Шинкарук (2002), О.Яковлева (1997) тощо. Дисертаційні дослідження, авторами яких являються Г. Бірюкова (2013), Б. Новіков (2011), І. Шпачинський (2006) та інші також присвячені вивченню творчості та творчого розвитку особистості.

Проблема розвитку креативності, умов які впливають на розвиток творчих здібностей у колі науковців і досі є дискусійними. На протязі свого історичного розвитку суспільство постійно зверталося до проблеми розвитку творчих потенцій особистості, оскільки, саме у творчій діяльності простежуються тенденції соціального прогресу.

В сучасних умовах, коли відбувається реформування всіх сфер життєдіяльності та трансформаційні процеси зачепили всі соціальні інститути формування творчої особистості, яка здатна протистояти сучасним викликам є

пріоритетним завданням суспільства. Формування необхідних умов для розвитку творчих здібностей людини, реалізації та актуалізації її природних задатків повинно стати одним із стратегічних завдань розвитку всієї державної політики, бо міцність держави насамперед визначається кількістю висококваліфікованих фахівців, які свою справу виконують швидко, творчо, а їх праця здатна сприяти ефективному розвитку науки, мистецтва, технічному та соціальному прогресу.

Виконання цього завдання покликане також реформувати освітній процес в країні, оптимізувати сімейне виховання, сімейну соціалізацію на основі гуманістичних цінностей, спрямувати родинне виховання на гармонійний розвиток особистості, а саме, створити умови для розкриття дитячих талантів, духовних та розумових якостей.

Праці представників сучасної школи педагогіки та відомих психологів, таких як А. Губенко (2009) , А. Пономарьов (2006), С. Рубінштейн (2000), В.Дунчев (1985), Р. Арнхейм (1974), Дж. Гілфорд (1965) , Е. Торренс (2006), Д.Тейлор (1925), Дж. Рензуллі (1996), В. Дружинін (2006), В.Козленко (1990), Л. Єрмолаєва-Томіна (2003), А. Морозов (2003), Д.Богоявленська (2002), Р. Стернберг (1996), С. Степанов (2007), Г. Айзенк (2007), О. Маслоу (1999), К. Роджерс та інших також присвячені вивченню творчого розвитку особистості.

Творчі здібності особистості розглядаються у роботах Р. Арнхейма (1974), Д. Тейлора (1925), Р. Стернберга (1996), творчість як окрема здібність є предметом досліджень Е. Торренса (2006), Г. Айзенка (2007), Д.Богоявленської (2002), Дж. Гілфорда (1965), як особистісна риса людини творчість досліджується В. Дружиніним (2005) та О. Маслоу (1999), творчий процес також розглядав Л. Виготський (1971), А. Леонтьєв,.

Поряд із поняттям «творчі здібності» дуже часто зустрічається поняття «креативність». Розглядаючи творчість С. Степанов визначив, що цей термін у вітчизняній психології останнім часом набув значного поширення, і майже витіснив поняття «творчі здібності» яке існувало раніше. Ці поняття на

перший погляд здаються тотожними, і це не викликає сумніву у необхідності введення іншого терміну. Але все ж таки, креативність доцільніше визначати як здатність до творчості, а не як окрему творчу здібність або сукупність таких здатностей. Не зважаючи на те, що ці поняття є дуже близькі, але все ж таки вони не є ідентичними.

На думку Дж. Гілфорда (2000), креативність є здатністю людини відмовлятися від стандартних способів мислення. Після того як науковець опублікував свої роботи, де він виокремив відмінність між мисленнєвими операціями як конвергенція та дивергенція, його концепція креативності набула популярності та почалась активно опрацьовуватися дослідниками цієї проблеми. Операція дивергенції у нього є однаковою з операціями перетворення, а саме воно є основою креативності. Альтернативне мислення у психології називається дивергентним, і воно протистоїть причинно-наслідковим зв'язкам. Дж. Гілфорд (2000) наголошував, що креативність визначена генетично, і є безпосереднім природним потенціалом людини. Він виділив чотири, а потім шість основних параметрів, які визначають креативність:

- оригінальність – спроможність створювати щось самостійно, не наслідуючи вже відомі зразки, не звертаючись до попереднього досвіду;
- семантична гнучкість – це на думку науковця, здатність бачити проблему під іншим кутом зору та можливість запропонувати новий спосіб для її вирішення;
- адаптивна гнучкість або образна гнучкість – спроможність змінювати сприйняття ситуації таким чином, щоб побачити нові, приховані від спостереження сторони і потім їх використовувати;
- семантична спонтанна гнучкість – формування різноманітних ідей у нерегламентованих ситуаціях.

У структурі креативності Дж. Гілфорда (2000) не розглядається загальний інтелект.

Далі дослідник додав ще два параметри креативності, і їх чисельність стала налічувати шість показників, а саме визначив здатність до визначення та постановки проблеми, формування різноманітних ідей, нестандартна відповідь, удосконалення шляхом аналізу та додавання нових деталей, нестандартне вирішення проблеми, її аналіз та синтез.

Е. Торренс (1998) визначає креативність як загострену оцінку у сприйнятті прогалин та недоліків у знанні, також можливостей у вирішенні складних задач, усуненні проблем та перешкод, у пошуку оригінальних підходів до вирішення проблем, у формуванні гіпотез у науковому знанні та поступове їх доведення, перевірки гіпотез, їх модифікації та визначенні результатів. Креативність дослідник визначає як належність трьох факторів: швидкість реакції, гнучкість та оригінальність у прийнятті рішень.

Такий підхід розглядає в якості критеріїв в креативності процеси, що активізують творчу продуктивність, але він не звертає увагу на якість отриманого результату.

Дж. Гілфорд (2000) запропонував проводити дослідження креативності за допомогою тестів. Таке рішення було підтримане і Е. Торренсом. Але ж деякі дослідники вважали, що ці критерії, а саме, швидкість, гнучкість та оригінальність у прийнятті рішень все таки не висвітлюють сутності креативності, і це не дає можливості зрозуміти природу креативності у виняткових випадках.

Креативність як універсальна творча здібність також розглядалась науковцями. Так, П. Пономарьова (2001), досліджувала креативність як процес, який складається з різних фаз та типів творчого мислення: першою фазою є свідомо побудова ідеї, або її інтуїтивний проблиск, другою фазою є несвідомо підготовка ідеї, третя фаза визначається переходом несвідомої ідеї у свідомість і нарешті четверта фаза є розвитком ідеї, її оформлення і потім вирішення. Дослідник розглядає різні рівні у постановці та вирішенні задач.

Креативність також розглядається як процес, в якому відбувається перебудова елементів у поставленій задачі, як подолання шаблонних рішень та стандартних підходів до розв'язання задач.

Багато вітчизняних дослідників не визнають існування креативності як окремої універсальної здібності людини. Вони вважають, що творчість завжди пов'язана з діяльністю. Тобто, про творчість не можна говорити окремо: існує наукова творчість, а саме наукова діяльність. Художня творчість, як вид мистецтва, технічна творчість, хоча часто поєднують наукову та технічну діяльність і говорять про науково-технічну творчість та інші. Але, більшість наукового товариства в даній проблематиці схиляються до того, що природа творчості єдина, відповідно здатність до творчості є універсальною.

Реалізуючи себе у сфері науки, мистецтва або інших сферах діяльності, людина може з легкістю перенести отриманий досвід у іншу сферу. Творча діяльність завжди обумовлюється креативністю. Креативність є умовою самореалізації особистості, вона є особистісною характеристикою людини, яка є динамічною здібністю, що пов'язана з здатністю до творчості, до створення нових цінностей, основним процесом якої виступає дивергентне мислення, це – багатокomпонентне явище, яке відрізняється інтегративністю, залежить від мотиваційних механізмів та визначається особистісними здібностями.

Реалізація творчих здібностей залежить від великої кількості чинників, які по різному впливають. На розвиток творчих здібностей впливає велика кількість чинників, які по різному впливають на їх розвиток в залежності від віку людини. Так, на дітей молодшого шкільного віку, наприклад, впливають чинники, які можна визначити як зовнішні та внутрішні.

Саме, сім'я як мікросередовище дитини належить до зовнішніх чинників, важливим є і вплив сімейного виховання, проведення дозвілля та спілкування з однолітками. Якщо говорити про внутрішні чинники, то головними з них будуть психологічні особливості дитини, її когнітивний

розвиток, вікові та індивідуальні особливості, розумова діяльність, швидкість реакцій та властивості характеру.

Як зазначила Д. Богоявленська (2002), вивчення цих чинників є важливим для визначення шляхів активізації розвитку творчих здібностей особливо у дітей молодшого віку. Дослідження креативності повинно бути спрямоване не лише на його виявлення, а на те, щоб можна було його розвивати та сприяти його активізації у дітей різного віку.

Дослідниця визначає креативність як особистісну властивість людини, яка визначається в нестандартній постановці проблеми, але при цьому визначається особисте відношення до вирішення поставленої проблеми чи є вона поставленою метою, або є лише етапом у розв'язанні проблеми в цілому. Також зазначається чи є рішення проблеми метою, чи воно визначає долю процесу. У першому випадку спостерігається завершення процесу, а у другому виникає саморух діяльності. Вона наголошує, що креативність як спільна особливість особистості має вплив на творчу продуктивність не залежно від того в якій сфері діяльності проявляється активність особистості. Тобто не залежно від того якою діяльністю займається людина вона буде намагатись реалізувати свою креативність як свою особистісну властивість.

С.Л. Рубінштейн (2006) розуміє творчість як діяльність, яка спрямована на створення чогось нового, унікального та оригінального. Продуктом творчості є не лише розвиток самої особистості, але й історія розвитку науки, релігії, мистецтва.

Дж. Сміта (2003), визначив, що можливість навчання творчості дітей можна реалізувати, якщо будуть виконані наступні умови: перш за все наявність матеріалів для творчості та умови, щоб з ними працювати; дитина повинна відчувати себе захищеною, тобто не повинна отримати негативної оцінки дорослих; також важливими є психологічні умови, тобто формування у дитини свободи, підтримка її з боку дорослих, підтримка у її творчих задумах.

Але в той же час на формування особистості великий вплив чинять різноманітні спонтанні, часто некеровані процеси, які мають місце у житті.

А В.Н. Дружинін (2006), наприклад, визначає креативність як властивість особистості, яку можна актуалізувати у відповідних умовах середовища, а саме:

- якщо присутній зразок позитивної творчої поведінки;
- відсутність шаблонів поведінки;
- створення необхідних умов для засвоєння творчої поведінки;
- соціальне середовище для стимулювання творчої поведінки.

За Стернбергом (1996) креативність визначається як здатність ризикувати, спроможність переборювати перешкоди та відстоювати власну точку зору, а не підкорюватись іншій. Креативність за В.О. Рогозіною (2006) визначається як особистісна характеристика, яка розкриває індивідуальність людини, так як кожна особистість є неповторною, унікальною і відповідно кожна з них привносить щось своє нове неповторне у світ та реалізує свій творчий процес.

прояву і розвитку здібності до створення нового, все одно, чи буде це створене якою-небудь річчю зовнішнього світу або відомим настроєм розуму, або відчуття.

Хоча дослідженням креативності присвячено багато робіт, як показує дослідження дуже велика кількість матеріалу з цієї проблеми спонукає до різнобічного її вивчення, що в свою чергу також вимагає креативної дії.

Проблема креативності останнім часом є однією з обговорюваних та досліджуваних проблем сучасної психології, насамперед психології творчої обдарованості, у якій вирішуються питання розробки необхідних методів, які б сприяли розвитку креативності у обдарованих дітей. Креативність є основою для самореалізації особистості, для розвитку її творчих здібностей.

Особистість вважається креативною, якщо вона прагне творчо мислити, діяти у різних сферах суспільного життя, висуває високі вимоги до себе та

інших, нестандартно вирішує складні завдання та намагається себе найкраще реалізувати у різних сферах.

Як природна властивість особистості креативність є формою її найвищої активності, що проявляє себе у продуктах творчості, у тому, що створює людина у матеріальній та духовній культурі. У творчій діяльності людина розкриває свій внутрішній світ, проявляє свої здібності, розвиває їх і при цьому змінює себе та соціальне середовище. Вона, як зазначає О. Артемова, створює не тільки зовнішній світ, але й свій внутрішній (О. Артемова, 1998, с.174).

Як зазначила Д. Романовська (2006), креативне навчання і є навчанням творчості. Воно також виступає і творчою діяльністю. На думку дослідниці головними принципами креативного навчання дітей повинно бути виявлення та надання психолого-педагогічної допомоги дітям, які її особливо потребують, сприйняття кожної дитини, як неповторної особистості, визначення особистісного підходу до кожної дитини, виходячи з особливостей її характеру, психіки, сприйняття, здоров'я, нахилів, потреб (Д. Романовська, 2006).

Головною ідеєю креативної педагогіки визначається свобода творчості дитини. Слід, створити необхідні умови для розвитку творчих здібностей дитини. В першу чергу дитина повинна мати необхідні матеріали для творчості, а також відчувати себе у безпеці, тобто не мати психологічного примусового впливу з боку дорослих, мати підтримку та свободу у реалізації творчих задумів.

Творча особистість характеризується певним набором духовних, вольових якостей, здібностей, розвиненою уявою має внутрішній потенціал для розвитку талантів. Існують різні погляди на креативність. Так, творча здатність притаманна кожній людині, але при цьому необхідно створити необхідні умови для її розвитку. Креативність, так само як здатність мовити, мислити та відчувати властива людині, але особливого значення набуває

позитивний результат творчої діяльності, який сприяє суспільному прогресу. Цінність нових продуктів діяльності повинна бути загально значимою, також вона повинна сприяти технологічному прогресу, або культурному розвитку, мати цінність для людства в цілому.

Дослідники також зазначають, що креативність є здатністю застосовувати нові підходи для створення нових культурних цінностей. А створення нового продукту залежить від особистих якостей творця, від тих потреб, які він висуває, а також від його мотивації. Креативний процес створення нового продукту відрізняється оригінальними підходами, нестандартним рішенням поставлених задач. Креативні процеси можуть відбуватися в мистецтві, науці, правовій сфері та інших сферах суспільної діяльності. Різні дослідження зосереджують увагу на психологічній основі креативності, де творча фантазія є основою креативної здатності, яка визначається як поєднання емпатії та уяви.

Творча особистість відрізняється розвиненою уявою, фантазією, відбувається відхід від реальної дійсності. У творчій фантазії митець намагається втекти від реальності, створити новий світ в якому він би почував себе комфортно і невимушено, в цьому проявляється психологічний аспект креативності. Новий світ, який формує творець відображає його творче уявлення.

Діяльність уяви творчої особистості, а також її зосередженість пов'язана з потребою у нових враженнях та зацікавленості, допитливості, що надає творчій особистості відповідних рис. Це, перш за все, захопленість діяльністю, відомо, що особистість досягне найкращого результату, якщо буде займатися справою, яка їй до вподоби, саме, в ній вона зможе найбільш змістовно розкрити свої вміння та здібності.

Розвиток цих якостей робить світ людини цікавим та різноманітним, перетворює її життя на захоплюючу пригоду. Відповідно натхнення, розвинена уява, бажання створити щось нове стає метою розвиненої

особистості. Дитяча креативність відрізняється від дорослого, і саме, в сім'ї дорослі спроможні дитині допомогти розвинути її творчі здібності.

1.2. Сучасні та класичні теорії соціалізації особистості.

Соціалізація особистості представлена в різних наукових концепціях. Зважаючи на те, що соціалізація розглядалась представниками різних напрямків соціологами, психологами, філософами, педагогами та іншими фахівцями визначимо та проаналізуємо головні теорії соціалізації особистості.

Першою була концепція французького соціолога Е. Дюркгейма (2007), який розглядав соціалізацію в рамках позитивізму і визначав суспільство як суб'єкт соціалізації. Існування суспільства на його думку не залежить ні від дій окремих індивідів, які створюють його за своїм взірцем, ні від соціальних груп, де кожна людина підпорядковується нормам суспільної свідомості. Соціалізацію вчений розглядав як сукупність процесів, в результаті яких створюються та здійснюються бажання та форми поведінки окремих індивідів, які сприймаються і схвалюються суспільством.

У більш широкому розумінні соціалізація за Дюркгеймом (2007) є засобом відтворення суспільства. Він першим розділив поняття соціалізації і освіти. Освіта у нього виступає формою організованої соціалізації, а соціалізація розглядається як спосіб переходу індивідуалістичного типу суспільства на колективістське, який відбувається через залучення індивідів до суспільної свідомості, яка виступає гарантом однорідності та цілісності визначеного суспільства. Таке перетворення у нього визначається як прогресуюча соціалізація, існування якої необхідно забезпечує у світі органічну єдність, що ґрунтується на принципах морального соціалістичного ідеалу.

У формальній соціології соціалізацію розглядав Г. Зіммель (2014). Він розглядав категорії «соціалізація» та «індивідуалізація», перша в його

визначені є одночасно як складовою процесів, що розширюють соціальні групи, так і розвитку індивідуальності людини. Завжди прогресуюча соціалізація знаходиться у природному та внутрішньо необхідному відношенні до прогресуючої індивідуалізації. Цікавим у нього є трактування соціальних ролей як засобів соціального контролю.

Процес соціалізації розглядає Парсонс (1972), він визначає, що соціалізація триває впродовж всього життя індивіда і складається з наступних етапів:

- початковий, який включає первинну соціалізацію дитини, що відбувається в сім'ї,
- середній, він включає навчання дитини у школі,
- завершальний, на ньому відбувається соціалізація дорослої людини.

Дослідник також визначав первинну соціалізацію, яку пов'язував передусім з сім'єю, яка відбувається в оточенні родини, а потім вже процес соціалізації здійснюється на інституціолізованому рівні, коли в процес соціалізації включаються інші соціальні інститути суспільства. Парсонс розуміє інтегральний характер соціалізації, коли відбувається взаємний вплив суспільства на людину та особистості на суспільство. Соціалізація у нього є своєрідною функцією культурного буття суспільства.

Рольовий підхід до соціалізації визначає також Н. Смелзер (1994). Концепція соціалізації за ним є сприянням інтеракції індивідів, яка відбувається на основі соціальних ролей, в результаті чого визначається цілісність суспільства. Соціалізацію у нього обумовлюється очікуваннями та змінами, що відбуваються у поведінці людини та прагненням до конформізму, що в свою чергу обумовлюється природними обмеженнями та культурою. Сутність соціалізація визначається формуванням в індивіда розумових, фізичних та соціальних вмінь, які їй будуть необхідними для виконання різних соціальних ролей. Процес соціалізації відбувається коли людина

активно взаємодіє з соціальним середовищем, наслідуює зразки поведінки. Соціалізація дитини в сім'ї, на думку Смелзера, включає три стадії:

- першою є копіювання поведінки батьків, дорослих;
- другою є ігрова стадія, на якій дитина усвідомлює перші власні дії;
- третьою є виконання певних ролей, коли дитина усвідомлює, що від неї очікують батьки.

Соціалізація за Е. Гіденсом (2001), розглядається як процес, в ході якого дитина поступово стає мислячою істотою, що має самосвідомість і розуміє сутність культури, в якій народилася.

Відомий соціолог Ю. Хабермас, представник критичної теорії соціалізації, визначав, що соціалізація є самовідтворенням особистості, механізми соціалізації особистість може знайти в самій собі, якщо буде розвивати ті особистісні риси, які допоможуть їй пристосуватися до інших.

П. Бурдьє (2001) є автором теорії символічних впливів. У нього соціалізація та адаптація виступають як результат людських зусиль, що є різноманітними за змістом. Він розглядав події, які відбувалися у сім'ї та школі, щоб виявити чинники, які сприяють збереженню соціального середовища. Він зазначав, що у процесі формування особистості, як закладається схильність діяти за шаблонами так і розвивається спроможність до інновацій. Вчений розмірковує про класовий характер культури, мистецтва, освіти, для яких є характерним відповідний «стиль життя», який є формою пристосування до соціального середовища та чинником соціалізації особистості. Вирішальним тут є здатність особистості вносити певні зміни в соціальні структури, ті які вже існують та створювати на їх основі нові. Під соціалізацією особистості слід розуміти процес засвоєння нею культурних цінностей та здатність відтворювати нею культурні та соціальні норми, а також її саморозвиток та позитивна самореалізація у суспільстві, в якому вона перебуває.

Процес соціалізація людини є складним і тривалим процесом. Так, будь-яке суспільство на кожному етапі свого формування та розвитку створює відповідну систему суспільних норм та цінностей які повинні засвоюватись кожним індивідом, відповідати загальній меті та сприяти тому, щоб кожний індивід почував себе комфортно та захищено. В той же час на формування особистості великий вплив здійснюють також спонтанні, часто некеровані процеси, які зустрічаються у житті. Результат таких впливів важко передбачити і це ускладнює процеси адаптації та соціалізації особистості.

Важливою умовою оптимізації процесу соціалізації індивіда є розвиток комунікативного процесу, який також займає чільне місце в житті людини, впливає на її моральні цінності, установки, формує її бачення та пізнання. На відміну від індустріального типу суспільства, в якому процес соціалізації відбувався із залученням традиційних соціальних інститутів таких як сім'я, школа, трудовий колектив, передача досвіду відбувалась від покоління до покоління, в інформаційному суспільстві змінюються ціннісні орієнтації та створюються нові цінності, які і стають для більшості громадян головними пріоритетами.

Сучасне інформаційне суспільство, надає різнопланову інформацію, яку індивід засвоює та завдяки якій відбувається соціалізація особистості та підтримується життєдіяльність соціуму. Особистість інформаційного суспільства повинна орієнтуватись на гуманітарні стандарти соціального буття, а процеси глобалізації потребують нової особистості, яка б креативно мислила, вирішувала складні завдання повсякденного життя, прагнула самоактуалізації та вдосконалювала саморозвиток.

У психології соціалізацію розглядали Л.Уорд (1883) та Ф.Гіддінгс (1896), які намагалися визначити психологічні чинники розвитку людства, який розуміли як частину космічної еволюції світу, що має цілеспрямований характер, залежить від первинних природних факторів, які поступово стають соціальними, так як обумовлюють людську взаємодію. Ф. Гіддінгс (1896)

розглядав соціалізацію як процес формування особистісних рис і характеристик людини, які забезпечують її існування, успішність якого залежить від особистісних цілей, бажань, установок.

Соціально орієнтованою є теорія Е. Фромма (1936). Соціальне оточення, на думку психолога є головним фактором загального розвитку особистості. Потреби людини еволюціонують разом з людиною, при цьому різні соціальні системи здійснюють вплив на їх вираження. Особистість, за Е.Фроммом (1963) формується в результаті взаємодії її вроджених потреб під впливом соціальних норм, розглядати її потрібно через взаємозв'язок з культурою та процесами, що відбуваються у соціальному середовищі.

Е. Фромм (1936) розрізняє статичну та динамічну адаптацію людини. Статичну адаптацію він розуміє як пристосування людини, в результаті якого вона отримує нові звички, але при цьому її характер залишається незмінним, а динамічну розглядає як пристосування, в результаті чого змінюється характер.

Когнітивізм на відміну від біхевіоризму розглядає людину як активну особистість, характер реакцій якої залежить від зовнішніх факторів, які визначаються перш за все когнітивною інтерпретацією, яка формується на основі знань людини про саму себе та ситуацій повсякденного життя. За Дж. Роттером, людина сприймає свою поведінку в залежності від своїх особистісних рис, і тому різне сприйняття залежить від того, якими обставинами зовнішніми чи внутрішніми вона пояснює свої вчинки. Якщо зовнішніми, то присутній екстернальний локус контролю особистості, а якщо внутрішніми можна говорити про інтернальний.

За С. Рубінштейном (2006), особистість характеризує такий рівень психічного розвитку, який дозволяє їй свідомо керувати своєю поведінкою та проявляти себе у діяльності. За К. Роджерсом (2006), особистість характеризується самосвідомістю, суб'єктністю, а також здатністю діяти не лише свідомо, а також відповідати за свої дії.

О. Улсон (2001) довів, що природні особливості індивіда визначають його поведінку у соціумі. Прихильники цієї теорії вказують на важливість природних факторів соціалізації індивіда, при цьому вони недооцінюють спроможність людини логічно мислити, а також не враховують значення символів, які виступають зразком розвитку культури. Природні чинники звісно відіграють велике значення, але навряд чи складні види поведінки людини можна вважати запрограмованими, насамперед, якщо це визначає зміст діяльності людини у соціокультурному просторі.

Великий внесок у формування сучасних концепцій соціалізації було зроблено швейцарським психологом XX століття Ж. Піаже (1994), праці якого з генетичної психології цікавлять дослідників і сьогодні, його теорія розвитку пізнання, завжди пов'язана з від панівними структурами мислення. Розвиток у нього розуміється як зміна панівних структур мислення, а соціалізація є когнітивним розвитком особистості. Процес соціалізації, у нього, пов'язаний із створенням типових соціальних реакцій та форм активності, які утворюють майбутню взаємодію в суспільстві. Нова стадія, згідно цієї концепції, починається з набуття людиною нової когнітивної здібності, яка засвоюється та інтегрується, таким чином створює засади для нових надбань. Із його теорії випливає, що розвиток дитячого інтелекту відбувається через подолання егоцентризму та через формування об'єктивної позиції стосовно себе та навколишнього світу.

Ж.Піаже (1994) та Л.Колберг (1958) довели когнітивний механізм соціалізації, в основі якої поведінка особистості обумовлена її знаннями, які створюють в її свідомості зразок навколишнього світу. Основним аспектом соціалізації при цьому виступає процес розвитку когнітивних, пізнавальних, духовних та емоційних основ особистості.

Соціалізацію розглядав американський психолог А. Маслоу (1994). Відповідно до неї, людина постійно знаходиться у процесі становлення, від народження вона має потенційні можливості для свого розвитку та

самовдосконалення, а перешкоди пов'язані з зовнішніми обставинами. Здатність до творчості є невід'ємною рисою кожної особистості, але в сучасному суспільстві людина часто обмежена в своїх можливостях, тому ця здатність часто нівелюється.

Маслоу (1994) розробив систему потреб особистості, в основу яких поклав її фізіологічні потреби, над якими розміщується потреба у безпеці та визнання індивіда іншими людьми, любов та саморозвиток. Після того як частина потреб задовольняється вони перестають бути актуальними і особистість вже переходить на новий рівень розвитку, де у неї виникають нові потреби.

У феноменологічній теорії особистості американського психолога К. Роджерса визначається необхідність розуміння поведінки особистості з огляду на переживання та прагнення до саморозвитку. Її соціальна поведінка визначається самозбереженням та взаємовідносинами з іншими людьми.

Як бачимо в сучасній науці існує багато теоретичних підходів до визначення соціалізації, ця категорія є об'єктом вивчення соціологічних, філософських, психологічних досліджень.

Так, у А. Маслоу (1994) та інші розуміють соціалізацію як розвиток особистості та її самоактуалізацію; в теоріях соціальної комунікації Ю. Хабермаса (1962) та інших дослідників особистість формується в результаті соціалізації історичного процесу; за Е. Дюркгеймом (2007), З. Фрейдом, Т. Парсонсом (1972) особистість виступає в ролі об'єкта по відношенню до суспільства; за Н. Смелзером вона розглядається як суб'єкт соціалізації.

Роль передавачів соціального досвіду у процесі соціалізації молодого покоління виконують різні соціальні інститути, які мають різне значення та вплив. Але, саме сім'ї належить провідне місце в соціалізації особистості. Свій перший соціальний досвід, а також психологічну захищеність та тепло

родини дитині можуть забезпечити тільки батьки. Відповідно функція соціалізації є однією з головних функцій, яку виконує сім'я.

Перебуваючи в соціальному середовищі, людина потребує спілкування і за своєю суттю є соціальною істотою. Її розвиток можливий лише в соціальному середовищі, у спілкуванні з іншими вона отримує соціальний досвід, впливає на соціум та відчуває на собі його вплив. Завдяки соціалізації формується соціальна ідентичність людини, вона залучається в процеси інтеграції але при цьому зберігає свою індивідуальність.

1.3. Основні форми соціалізації особистості у контексті креативного розвитку.

Процес становлення особистості, засвоєння індивідом соціокультурного досвіду, що відбувається впродовж усього його життя і є соціалізацією особистості. Вона включає в себе засвоєння людиною соціальних цінностей та норм поведінки, які визначені у суспільстві, культуру людських стосунків, соціальні ролі та форми спілкування, різні види діяльності, які опановує людина, соціальні навичками та розвиток здібностей необхідних для життєдіяльності людини. Розрізняють наступні форми соціалізації:

- цілеспрямована (безпосередній цілеспрямований вплив сім'ї, інших дорослих);
- спонтанна (спонтанний вплив батьків, однолітків, вчителів інших);
- опосередкована (цілеспрямований або спонтанний засобів масової інформації, мережі інтернет).

Первинна форма соціалізації включає дитинство та юність і визначається тим, що людина включається в соціальне середовище завдяки своєму оточенню, а саме через сім'ю, родичів, друзів засвоює первинний соціальний досвід. Далі в процеси соціалізації включаються інші соціальні інститути.

Основними механізмами соціалізації є:

- спілкування та взаємодія з іншими,
- процес пізнання, виховання та освіта,
- ідентифікація або ототожнення людини з іншою особистістю, соціальною групою, колективом,
- наслідування, або свідоме чи несвідоме сприйняття людиною соціального досвіду інших членів суспільства,
- адаптація, або пристосування до соціального середовища та викликів суспільства.

Специфічною формою адаптації є конформізм. Ця форма адаптації людини відрізняється тим, що людина зовні так би мовити погоджується з тими цінностями та нормами, які пропонує суспільство, але вони не є для неї значимими. На противагу конформізму інтеграція включає свідомий вибір людиною цінностей та норм запропонованих соціальним та політичним середовищем, при цьому людині не нав'язується та чи інша форма поведінки, а вона її обирає свідомо.

Найчастіше науковці визначають такі форми соціалізації як цілеспрямована та стихійна. Цілеспрямована форма соціалізації, або виховання, включає процес впливу вихователя на вихованця. Цей процес є свідомою, організованою формою спеціалізованої діяльності суспільства, метою якої є формування у людей необхідних якостей, поглядів, характеру, фізичних та психічних здібностей. Це процес відбувається систематично, він впливає на духовний розвиток особистості, формує її професійні здібності, готує її до виробничої, культурної, політичної та інших видів діяльності. Соціалізація включає навчання, освіту, естетичне та моральне виховання.

Стихійна соціалізація включає «автоматичне» виховання певних соціальних навичок, завдяки тому, що людина постійно перебуває в соціальному середовищі і часто несвідомо є об'єктом впливу, наприклад, телебачення або інших інформаційних технологій.

Визначені форми соціалізації взаємопов'язані між собою. Досліджуючи

соціалізацію, деякі вчені, порівнюючи ці форми віддають перевагу цілеспрямованій соціалізації, пояснюючи це тим, що стихійна форма хоча і характеризується значним впливом на людину, але основи на які орієнтується людина закладаються ще у родині, формуються професійною освітою, навчанням. Багато дослідників також вважає, що стихійна форма соціалізації сприяє індивіду засвоювати нове, розвивати нові якості, які не передбачені встановленими нормами. Науковці, які досліджували питання форм соціалізації, визначали взаємозв'язок та взаємозалежність цілеспрямованої та стихійної форм соціалізації, при цьому підкреслюючи кожен із форм, яка обумовлена відмінними чинниками та визначається засобами засвоєння соціального досвіду (Москаленко В., 2001).

Взаємовідношення цілеспрямованої та стихійної форм соціалізації може бути різним та залежить від соціального простору, в якому цей процес відбувається. Постає проблема якій формі соціалізації слід приділяти більшу увагу. Виникає думка, що стихійна форма, яка опосередкована мікросередовищем, включає багато встановлених шаблонних, старих правил, засвоєння яких не буде сприяти креативному розвитку особистості, а відповідно слід надати перевагу цілеспрямованим формам соціалізації, які будуть орієнтуватися на соціальний розвиток, який неможливий без реалізації творчого розвитку кожної особистості.

Сутність особистості визначається її здатністю свідомо і цілеспрямовано мислити, самостійно приймати рішення, формувати соціальну позицію, визначати та засвоювати цінності. Як зазначив С. Рубінштейн (2006) особистість характеризує такий рівень психічного розвитку, який дозволяє їй свідомо керувати своєю поведінкою та проявляти себе у діяльності. За К. Роджерсом (2006), особистість характеризується самосвідомістю, суб'єктністю, а також здатністю діяти не лише свідомо, а також відповідати за свої дії.

Сімейна соціалізація була і залишається тією складовою загальної системи формування гармонійно розвиненої особистості, що завжди викликала інтерес у дослідників. Сім'я є тим середовищем в якому дитина отримує первинний соціальний досвід, який формується у безпосередньому спілкуванні, взаємодії дитини з іншими членами сім'ї. Оскільки сім'я є мікросередовище, у якому утворюється вся система взаємовідносин батьків з дитиною та іншими людьми, друзями, старшим поколінням, завдяки чому дитина починає поступово усвідомлювати соціальний світ, таким, чином сім'я стає головним чинником соціалізації особистості у ранньому дитинстві.

Більшість вчених віддають перевагу тій чи іншій формі соціалізації, але кожен з них не відкидає їхньої взаємодії, наголошуючи на тому, що на різних етапах становлення особистості найбільший вплив на людину має та чи інша форма. Формування гармонійної особистості відбувається у процесі всіх форм соціалізації. Саме, взаємодія всіх форм соціалізації виступає умовою повноцінного входження людини в соціум.

Таким чином, стихійна та цілеспрямована форми соціалізації є взаємно обумовлені. Основна функція цілеспрямованої соціалізації полягає в тому, щоб забезпечити переведення цінностей суспільства на індивідуальний рівень, а забезпечити це можливо шляхом втілення суспільних цінностей безпосередньо в умови життєдіяльності особистостей. На думку Я. Коломінського (1998), у процес соціалізації особистості обов'язково повинно бути включено два способи засвоєння культури, один з яких передбачає обов'язкову вербалізацію культурних стандартів і розрахований на свідоме засвоєння культурних норм, а другий повинен бути націлений на засвоєння особистістю культурної норми, як стереотипного зразка, або через механізм психологічного впливу соціальної групи. (Я. Коломінський, 1998). Як зазначив Я. Коломінський, що ці способи соціалізації є:

не стільки є два етапи, які змінюють один одного, скільки два способи, які завжди існують в процесі пізнання людиною світу. З віком змінюється лише їх роль і питома вага отриманої інформації, яка засвоюється кожним з них (Я. Коломінський, 1998, с.168).

Дослідник наголошує, що має місце зміщення пропорцій між різними способами соціалізації особистості. Так, на різних етапах розвитку особистості рефлексивний, не рефлексивний, спрямований та стихійний способи соціалізації домінують у процесі як соціального онтогенезу індивідів, так і в процесі соціального філогенезу людства в цілому.

Особливий вплив сім'ї на особистість як на ранньому етапі онтогенезу людини, так і особливий вплив соціальної спільноти на індивіда є незаперечним. У первісному суспільстві соціальне середовище постає уніфікованим. Первісним соціальним мікросередовищем був рід, невелика за чисельністю група людей, що взаємодіяла між собою. Відповідно цінності як макросередовища так і мікросередовища були тіж самі, і це обумовлювало існування однієї форми соціалізації. Особливості такої форми соціалізації, які характеризувалися наслідування, психологічним навіювання тощо, здебільшого відповідали стихійній формі соціалізації, яка характеризується безпосередніми контактами індивідів. Така форма соціалізації відповідала потребам первісного суспільства і забезпечувала формування якостей індивідів, які б відповідала потребам конкретного суспільства.

У процесі подальшого розвитку суспільства спостерігається та відбувається соціальна диференціація розподілення соціальних ролей, що призводить до ускладнення системи соціалізації, в якій обов'язковою формою стає цілеспрямований вплив на людину, метою якого є формування розвиненої особистості, якості якої відповідали б інтересам історично визначеного типу суспільства. Враховуючи зміну форм соціалізації в онтогенетичному та філогенетичному процесі, можна зробити висновок, що на первісному етапі онтогенезу особистості головною виступає стихійна

форма соціалізації, яка пов'язана з психологічними особливостями та соціальним середовищем сім'ї. Але стихійні форми соціалізації притаманні не лише первісному суспільству, а й іншим етапам його розвитку. Їх вплив на життєдіяльність людини визначається тією роллю яку вони відіграють у процесі творчого розвитку особистості.

У сучасному суспільстві мікросередовище та макросередовище, часто протиставлені у ціннісному відношенні, відповідно процес соціалізації особистості може відбуватись по різному. У зв'язку з цим постає проблема вибору цінностей. Головним чином вирішення цієї проблеми відбувається завдяки механізмам цілеспрямованого впливу, який і включаються у процес соціалізації особистості, коли розширюється коло її взаємин з оточуючими.

Особливості соціалізації визначаються тим який відбувається етап формування особистості, її власними особливостями, соціальними умовами її розвитку та її взаємодією з іншими людьми.

Кожна людина від народження як член суспільства, наслідую вимоги які диктує соціум, в процесі соціалізації відбувається її пристосування до соціального середовища, яке в свою чергу має на неї величезний вплив. Людина поступово оволодіває знаннями, навичками, набуває соціально-значущих характеристик поведінки, які є результатом її взаємовідносин з іншими людьми, відбувається свідоме досягнення дійсності. Сім'я посідає важливе місце у формуванні та розвитку особистості, забезпечує ефективну соціалізацію, оскільки, саме родина виконує функцію передачі наступним поколінням цінностей і норм поведінки, сприяє їх адаптації у соціальному середовищі та допомагає формувати соціальні відносини.

Роль передавачів соціального досвіду у процесі соціалізації молодого покоління виконують різні соціальні інститути, які мають різне значення та вплив. Але, саме сім'ї належить провідне місце в соціалізації особистості. Свій перший соціальний досвід, а також психологічну захищеність та тепло родини дитині можуть забезпечити тільки батьки. Відповідно функція

соціалізації є однією з головних функцій, яку виконує сім'я. Це як зазначено Бурдье (1998), виконання сім'єю функції соціалізації зумовлено тим, що «виконуючи виховну, освітню функцію, сім'я формує у дитини ті чи інші правила і норми поведінки, цілі, цінності і, нарешті, закладає підґрунтя духовного, світоглядного начала» (Бурдье, 1998).

Саме тому, який би соціальний інститут ми не розглядали він не може рівнятися з сім'єю. Соціалізація дитини в сім'ї відбувається традиційно під впливом несвідомих процесів, спонтанно, в результаті некритичного сприйняття цінностей і норм поведінки, які панують і демонструються у сім'ї, обумовлені рівнем її культури, освіти, а також психологічною атмосферою, що в ній панує. За Б. Кістяківським (1995), дитина не усвідомлено привласнює запропоновані батьками форми поведінки, ставлення до інших людей та до себе (Б. Кістяківський, 1995).

Серед чинників, які впливають на соціалізацію дитини можна визначити наступні:

- структура склад сім'ї, або її склад як єдність життєдіяльності членів сімейного колективу;
- позиція дитини у сім'ї;
- основні вихователі дитини;
- стиль та методи сімейного виховання;
- особистісний, духовний та творчий потенціал сім'ї (вся сукупність позитивних якостей батьків та дорослих членів сім'ї, їх творчий потенціал, моральні цінності, які є домінантними в конкретній родині);
- вольові якості (наявність або відсутність лідерських якостей, здатність відстоювати власну точку зору та інші);
- емоційні складові (атмосфера в середині сімейних стосунків);
- інтелектуальні здібності (інтелектуальний рівень розвитку батьків та дорослих членів сім'ї);
- культурний рівень (освіта, виховання тощо);

- пізнавальні і творчі особливості (зацікавленість, спроможність нестандартно вирішувати проблеми, креативне мислення).

Соціально-рольові функції сім'ї формуються під час виконання нею відповідної ролі у життєдіяльності суспільства, соціальної спрямованості в певних умовах соціального середовища, взаємодії з соціальним оточенням, а також в результаті взаємовідносин членів сім'ї між собою та рольової поведінки окремих членів сім'ї. Взаємовідносини дитини з батьками визначають її подальший розвиток та відображають її соціальні перспективи та фактично визначають її майбутнє у процесі соціалізації. За К. Кривовим (1998), від комплексу соціальних рольових функцій сім'ї, буде залежати процес соціалізації дитини і відбуватись він буде по-різному (К. Кривов, 1998).

Соціалізації індивіда – це в першу чергу розвиток творчої активності особистості, а також його вдосконалення, актуалізація його духовного потенціалу. Більшість теорій соціалізації розглядає питання співвідношення генетичного та соціального у поведінці людини. В різних теоріях цей аспект розглядається по-різному. Так, у біологічному контексті соціалізації відводиться абсолютне значення. Вважається, що у формуванні соціальності індивіда головними виступають біологічні основи.

Американський дослідник О. Улсон (2001) довів, що генетичні особливості індивіда визначають його поведінку у соціумі. Прихильники цієї теорії вказують на важливість природних факторів соціалізації індивіда, при цьому вони недооцінюють спроможність людини логічно мислити, а також не враховують значення символів, які виступають зразком розвитку культури. Природні чинники звісно відіграють велике значення, але навряд чи складні види поведінки людини можна вважати запрограмованими, насамперед, якщо це визначає зміст діяльності людини у соціокультурному просторі.

Односторонній підхід до дослідження соціалізації відкидав відомий французький соціолог П. Бурдьє (2001), він розглядав події, які відбувалися у

сім'ї та школі, щоб виявити чинники, які сприяють збереженню соціального середовища. Він наголошував, що у процесі формування особистості, як закладається схильність діяти за шаблонами так і розвивається спроможність до інновацій. Він розмірковує про класовий характер культури, мистецтва, освіти, для яких є характерним відповідний «стиль життя», який є формою пристосування до соціального середовища та чинником соціалізації особистості. Вирішальним тут є здатність особистості вносити певні зміни в соціальні структури, ті які вже існують та створювати нові.

Під соціалізацією особистості слід розуміти процес засвоєння нею культурних цінностей та здатність відтворювати нею культурні та соціальні норми, а також її саморозвиток та позитивна самореалізація у суспільстві, в якому вона перебуває. Процес соціалізація людини є складним і тривалим процесом. Так, будь-яке суспільство на кожному етапі свого формування та розвитку створює відповідну систему суспільних норм та цінностей які повинні засвоюватись кожним індивідом, відповідати загальній меті та сприяти тому, щоб кожний індивід почував себе комфортно та захищено. Але в той же час на формування особистості великий вплив чинять різноманітні спонтанні, часто некеровані процеси, які мають місце у житті. Сумарний результат таких впливів не завжди можна передбачити, що ускладнює процеси адаптації та соціалізації особистості.

Важливою умовою оптимізації процесу соціалізації індивіда є розвиток комунікативного процесу, який також займає чільне місце в житті людини, впливає на її моральні цінності, установки, формує картину світосприйняття та пізнання світу.

На відміну від індустріального типу суспільства, в якому процес соціалізації відбувався із залученням традиційних соціальних інститутів таких як сім'я, школа, трудовий колектив, передача досвіду відбувалась від покоління до покоління, в інформаційному суспільстві змінюються ціннісні орієнтації та створюються нові цінності, які і стають більшості громадян

головними пріоритетами. У сучасному суспільстві інформація, яку отримує індивід, постає головною цінністю, бо саме завдяки їй відбувається соціалізація особистості та підтримується життєдіяльність соціуму. Особистість інформаційного суспільства повинна орієнтуватись на гуманітарні стандарти соціального буття. Процеси глобалізації потребують нової особистості, яка б креативно мислила, вирішувала складні завдання повсякденного життя, прагнула самоактуалізації та вдосконалювала саморозвиток.

Визначається, що пріоритет особистості в інформаційному суспільстві є одним з істотних орієнтирів соціокультурного розвитку. Творча, креативно мисляча особистість спроможна бути інструментом інтеграції процесу комунікації, тому що засобом вирішення складних проблем є не просте можливість обробляти інформацію, а й творчо підходити до засвоєння накопиченого культурного досвіду, а також мати здатність формувати на цій основі нові види наукової, технологічної діяльності та створювати нові форми творчого синтезу.

Таким, чином, в процес соціалізації індивіда повинні бути включені іншими механізмами, такі як залучення його до найсучасніших засобів інформації та новітніх інформаційних технологій. Соціалізація не може відбуватися без особистості, а сучасна особистість повинна мати необхідні знання про навколишній мінливий світ, вивчати закони його функціонування та розвитку.

На формування креативності впливають слідуючи умови, насамперед не повинно існувати зразка стандартної поведінки, повинен бути присутній зразок позитивної творчої поведінки; відсутність шаблонів поведінки; створення необхідних умов для засвоєння творчої поведінки; соціальне середовище для стимулювання творчої поведінки. Для того щоб розвивати творчу особистість, необхідно визначити її властивості, творчі здібності та характері особистісні риси.

Більшість науковців визначають такі основні властивості творчої особистості як розвинена фантазія, уява, нестандартність мислення, спроможність ризикувати; відхід від інерції мислення, вміння застосовувати отриманий досвід у нових ситуаціях та у вирішенні нових проблем, гнучкість та оригінальність мислення, незалежність від чужої думки, власна активність, здатність до саморозвитку.

Отже, у процесах творчого розвитку особистості одну з головних ролей відіграє сімейна соціалізація. У сім'ї створюється середовище для розвитку творчих здібностей дитини, а ефективна сімейна соціалізація повинна сприяти гармонійному розвитку особистості. Як складова життєдіяльності суспільства сім'я виступає не лише засобом відтворення населення, а й первинним інститутом соціалізації дитини, саме в сім'ї дитина отримує перший соціальний досвід, вчиться пристосовуватись до навколишнього світу. Розвиток дитини починається з сім'ї, батьки у процесі навчання та виховання повинні спрямовувати його у правильному напрямку.

РОЗДІЛ 2. СІМ'Я ЯК ІНСТИТУТ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

2.1. Сімейна соціалізація як конструювання творчого розвитку особистості.

На початку XXI століття посилився інтерес до проблем соціалізації як конструкту творчого розвитку особистості. Кількість посібників, монографій, дисертаційних досліджень присвячених проблемам сімейної соціалізації значно збільшилась, це пояснюється тим, що посилюється у дослідників інтерес до проблем сімейного виховання, освіти, креативного розвитку дитини у сім'ї. Варто зазначити роботи Н. Лавриченко (2006), А. Антонова (2018), Т. Кравченко (2010), В. Кравець (1995), О. Ніколаєва (2015) та інших.

Соціалізація є процесом перетворення індивіда на соціальну істоту, процес який відбувається постійно впродовж всього життя людини. Спочатку відбувається прищеплення різних життєвих орієнтирів, способів мислення, цінностей і все це спонукає індивіда до соціальної дії. Цей психосоціальний процес засвоєння та трансляції відбувається через відношення, цінності, установки, які притаманні соціальній спільноті, таким чином відбувається соціальна інтеграція людини.

Поняття соціалізації науковці визначають по-різному, існує багато праць з цієї проблематики в сфері психології, соціології, педагогіки. Термін «соціалізація» було введено американським соціологом Ф. Гіддінгсом, який трактував його як «процес розвитку соціальної природи чи характеру індивіда, підготовки людського матеріалу до соціального життя» (Ф. Гіддінгс, 1990). Індивід на його думку є пасивним об'єктом на який постійно впливає навколишнє соціальне середовище і який намагається до нього пристосуватись.

За Т. Парсонсом (1972), соціалізація є процес входження індивіда в соціальну систему, яка включає різні соціальні інститути, суспільні цінності, норми, які індивід протягом життя засвоює.

У цих роздумах є поєднання думки про те, що існує зв'язок соціалізації і освіти, соціалізації і виховання, а також її зв'язок з процесами адаптації особистості в соціальному середовищі. Відповідно у процесі соціалізації людина пристосовується до соціального середовища, яке здійснює на неї вплив, відбувається формування особистості, яка засвоює культурні надбання суспільства.

Деякі дослідники взагалі вважають, що цей термін є неправильним, він вважає, що якщо говорити про процес взаємовідносин між людьми, яких об'єднує спілкування, то краще визначати його як соціальну поведінку, а не використовувати поняття соціалізація». З народження людина перебуває в соціальному середовищі, вона потребує спілкування і за своєю суттю є соціальною істотою. Її розвиток можливий лише в соціальному середовищі, у спілкуванні з іншими вона отримує соціальний досвід, впливає на соціум та відчуває на собі його вплив. Завдяки соціалізації формується соціальна ідентичність людини, вона залучається в процеси інтеграції і при цьому зберігає свою ідентичність.

Як зазначає В. Столін (1995), сімейна соціалізація є соціально-педагогічним явищем, вона визначається як окремий вид соціальної практики, який включає можливість дитини засвоїти правила поведінки в суспільстві, етичні норми, а також вміння комунікувати з різними за віком людьми. Це завдання виконується, якщо батьки усвідомлюють себе у ролі агентів соціалізації, якщо вони допомагають дитині налагодити стосунки з соціальним оточенням, створюють умови для добровільного засвоєння ціннісних орієнтацій ті моральних норм, репрезентують культурні цінності, на які дитина буде орієнтуватися в майбутньому житті.

Численні праці з цієї проблематики потребують подальшого її вивчення, так як сімейна соціалізація, сімейне виховання, як предмет педагогіки, соціології ще не достатньо проаналізовані в напрямку становлення виховання і соціалізації як цілісної концепції, ідеї якої можна було б використовувати в сучасному суспільстві в системі виховання та в освітньому процесі.

Звернення до аналізу вітчизняних праць, ознайомлення з різними надбаннями у сфері соціалізаційного впливу на дитину в сім'ї, доцільно проводити з урахуванням та вирішенням суперечностей, які виникають між:

- розробленістю теоретико-методологічних засад процесу сімейної соціалізації та підвищеними вимогами суспільства до сім'ї в контексті її впливу на формування підростаючого покоління;
- минулим досвідом у розв'язанні даного питання та посиленням функції соціалізації сім'ї в сучасному суспільстві;
- потребами сімейної соціалізації та освітніми інституціями та послабленням зв'язків між учасниками соціалізаційного процесу.

На думку Д. Олсона (1995), сім'я є соціальною структурою яка функціонує у трьох вимірах, а саме: гнучкість, згуртованість та комунікація які поєднуються в різних конфігураціях чим визначають незалежність та унікальність кожної сім'ї. Якщо сім'я як функціональна система визначається міцними емоційними зв'язками, здатна адаптуватися до мінливих умов суспільного життя, комунікує з іншими соціальними групами, не має перешкод для розвитку то вона відрізняється стабільністю та виконує належні їй функції. Якщо сім'я є дисфункційною системою, то в ній відсутнє взаєморозуміння між її членами, вона має проблеми розвитку та функціонування.

Сьогодні посилюється увага до проблем соціалізації зростаючого покоління, а саме, до сімейної соціалізації в контексті розвитку творчих здібностей дитини. Соціалізація зростаючої особистості, засоби соціалізації дитини у сім'ї є нагальними проблемами сучасного інституту сім'ї, які

вирішуються у напрямку надання психологічної та педагогічної підтримки дитині в сім'ї, створені необхідних умов, які б забезпечували дозволя, формування ефективної підтримки у напрямку освітнього процесу та інші.

Зростання уваги до проблеми сімейної соціалізації останнім часом, свідчить про те, що сім'я є первинною ланкою, де відбувається розвиток особистості і від того які навички, цінності, вміння опанує дитина в сім'ї буде залежати її майбутнє. А сучасне суспільство вимагає нової, ініціативної людини, яка б вміла творчо підходити до вирішення проблем, знаходила б нестандартні рішення, проявляла ініціативу. Поява публікацій безпосередньо присвячених розгляду різних аспектів соціалізації.

Сьогодні в період реформ інтерес до соціалізації особистості тільки посилюється, тому соціалізація молодого покоління, його виховання є предметом досліджень не тільки фахівців, але й батьків, які безпосередньо виховують дитину.

Розглядаючи особливості входження людини в соціальне середовище, можна визначити основні механізми соціалізації особистості до яких належить:

- пізнання (саме з сім'ї дитина починає пізнавати світ);
- адаптація (адаптація дитини в соціальному середовищі починається з перших років її життя: дитячий садок, школа і т.п.);
- інтеріоризація (дитина сприймає вплив соціального середовища, крізь призму внутрішнього «Я»).

Так, здатність пізнавати світ є сутнісною якістю людини. Адаптація є взаємодією особистості і соціума, в результаті чого відбувається взаємодія вимог і очікувань особистості і суспільства. Не завжди вона буває врівноваженою, тому часто визначають, наприклад, девіантну поведінку дитини, або батьків.

Процес інтеріоризації заключається у створенні внутрішньої психіки людини, яка формується під впливом моральних, духовних цінностей, які

визначаються встановленими суспільними нормами. У процесі адаптації людина пристосовується до соціального середовища, то у процесі інтеріоризації соціальне середовище впливає на людину і відповідно формує її духовні і соціальні якості, при цьому існує як прямий так і зворотний зв'язок.

Процеси соціалізації взаємопов'язані між собою та є взаємозумовленими. З адаптацією пов'язана зміна поведінки людини, так як вона потрапляє в нові умови соціального середовища, потім відбувається стабілізація поведінки, так як людина набуває нових духовних та соціальних якостей, і потім знову вона орієнтується на нове соціальне середовище, але при цьому виходить на новий рівень свого розвитку. Можна говорити про діалектичний розвиток соціалізації особистості.

Сімейна соціалізація посідає одне з головних місць серед інших соціальних проблем. Особливості гри як фактора креативного розвитку дитини у сім'ї, соціалізація особистості дитини різного віку, соціалізація дитини молодшого шкільного віку безпосередньо пов'язана з сім'єю. Можна визначити форми соціалізації, такі як:

- трудова соціалізація (дуже часто в сім'ї відбувається орієнтація дитини у напрямку вибору майбутньої професії);
- політична соціалізація (в сім'ї закладаються підвалини політично свідомої особистості);
- громадянська соціалізація (засвоюються норми та цінності суспільства)

Роль сім'ї у соціалізації дитини розглядала В. Сметаніна, дослідниця зазначила, що головне значення у соціалізації дитини мають правила та соціальні норми, які визначають життєдіяльність дитини у суспільстві. Вона наголошує на необхідності усвідомленого відношення до цих норм та правил дошкільнят, яке повинно виховуватись батьками (В. Сметаніна, 1990, с. 299).

Проблема обдарованості школярів їх соціалізація розглядалася Н. Завгородньою, а взаємодію сім'ї та школи у процесі соціалізації учнів

вивчала Т. Кравченко, де сім'ї відводилася рівноцінна роль у формуванні та розвитку творчих здібностей дитини.

Водночас, сім'я може здійснювати і негативний вплив на соціалізацію дитини та її розвиток. Часті сімейні конфлікти, низький соціальний статус батьків, зловживання алкоголем, наркотики, і як наслідок соціальне відчуження, неповна сім'я, в якій відсутній один із батьків є чинниками які негативно впливають на формування характеру дитини, її світогляд, соціальні ролі та поведінку. Про який розвиток творчих здібностей можна говорити в таких випадках.

У процесі первинної соціалізації, яка відбувається у сім'ї підрастаюча особистість завдяки батькам формує уявлення про оточуючий світ.

До чинників, які впливають на соціалізацію особистості можна віднести:

- цінності та ціннісні орієнтації сім'ї;
- соціальний досвід сім'ї;
- соціальний статус батьків;
- соціальні ролі, які батьки виконують у суспільстві;
- сімейна соціальність.

Сім'я є первинним інститутом соціалізації дитини. Як основа становлення особистості у суспільстві сім'я закладає дитині духовні норми, уявлення, орієнтації, цінності, які вона буде використовувати в подальшому житті. Сім'я є для неї зразком поведінки, моральних норм, виховання, визначає соціальну позицію особистості.

Сім'я має визначний вплив на виховання дитини, який є унікальним, результативним та всеохоплюючим за змістом. Виховний процес відбувається безперервно, він охоплює багато років, так як дитина безперервно контактує з батьками, охоплює при цьому всебічний розвиток та формування особистості дитини в сім'ї. Сімейне виховання завжди викликало інтерес у дослідників на протязі всього розвитку суспільства, так як воно є невід'ємною складовою цілісного освітнього процесу. Як для науковців, так і для суспільства в цілому

отримання знань про виховний процес дитини, якій відбувається в сім'ї, завжди мало велике значення, оскільки, саме в сім'ї закладаються та передаються родинні, національні та загальнолюдські цінності.

Статус сім'ї, як структурної одиниці суспільства сприяв тому, що основи сімейного виховання та сімейна соціалізація стали об'єктом вивчення багатьох наук, зокрема педагогічної науки, слід, пригадати роботи К. Ушинського, Ф. Каптерева та інших вчених. У сучасному суспільстві спостерігається перехід від розуміння сутності сім'ї до визначення її самоцінності. Якщо раніше сім'я розглядалась як складова суспільних відносин, то зараз науковців цікавлять цінності сім'ї, бо саме у сім'ї виховується дитина і вона переймає ті цінності які є пріоритетними для батьків. До того ж сучасні дослідження, свідчать, що сім'я зараз переживає складні часи, проблеми суспільного життя позначаються на сім'ї, що в свою чергу впливає на процес виховання дітей.

Державні інституції демонструють, що в сучасній сім'ї існують проблеми, які впливають на сімейну педагогіку, а саме: погіршення матеріальних умов життя сім'ї, збільшення з кожним роком кількості неповних сімей, де дитину виховує один із батьків, погіршення відносин між дітьми та батьками, напружені стосунки між членами родини, зниження народжуваності, батьки не є авторитетом для дітей, поширення девіантної поведінки підлітків, злочинність серед дітей та інші.

У зв'язку з цим постає питання посиленої уваги до можливостей виховання дітей у сім'ї. Щоб вирішити цю проблему, та запобігти поширенню негативних тенденцій необхідно звернутись до історичної практики виховання дітей в українських родинах та практики сімейного виховання в цілому. Слід, залучати до цієї проблеми психологів, соціальних працівників, відомих вчених, культурних діячів, громадські організації тощо.

Також, необхідно вивчати особливості сімейного виховання в історичному контексті, щоб можна було використовувати набутий позитивний досвід в сучасному виховному та педагогічному процесі, так як на виховання

дітей у сім'ї впливали і складові народної педагогіки і наукові здобутки, обґрунтовані вітчизняними та зарубіжними психологами, видатними педагогами, соціологами, фахівцями у дослідженні демографічних процесів, які у своїх роботах опрацьовували проблеми сім'ї, виховання, освіти, всі ті аспекти, які потім впливали на функціонування сім'ї та виховання у ній дітей.

Так, більшість дослідників дотримувалися тієї точки зору, що сім'я позитивно впливає на розвиток особистості, а ті негативні моменти, які відмічаються у вихованні пов'язані безпосередньо з взаємовідносинами між членами родини.

На початку XX століття вітчизняні дослідники у своїх роботах процес соціалізації дитини, розглядали через категорії, які є актуальними і сьогодні, так у А.С. Макаренка (1974), соціалізація дитини визначається як «відношення з оточуючим середовищем», у П.П. Блонського (1986) – це «суспільне середовище», а як «соціальне» та «біологічне середовище», а також «педагогічне середовище» визначають А. Залкіна та С. Шацький. Питанням соціалізації та виховання присвячені роботи багатьох науковців кінця XX століття, де сутність поняття «соціалізація» має різну семантику, підходи та визначення.

Особливу роль у соціалізації особистості, сім'ї відводили Р. Бейзл (1955), Дж. Мід (1934), І. Кон (1989) та інші дослідники. Вони визначають, що соціалізація дитини в сім'ї відбувається одночасно як цілеспрямовано, так і нерегульовано, це пов'язано з тим, що дитина не тільки цілеспрямовано знаходиться під впливом дорослих, але і спостерігає безпосередньо некеровано за діяльністю та поведінкою членів сім'ї. Дитина отримує соціальний досвід спілкуючись зі своїм братом чи сестрою, з іншими членами сім'ї, сприймає та відтворює поведінку дорослих, яка є для неї зразком.

Соціалізація є процесом входження індивіда у суспільство, залученням його до системи соціальних зв'язків та засвоєнням соціальних процесів. Якщо розглядати соціалізацію лише як засвоєння особистістю соціального впливу,

то поняття «соціалізація» та «розвиток особистості» так би мовити збігаються, а якщо говорити про активність особистості, то це належить більше поняттю «розвиток», а не «соціалізація».

Також, існують думки, де, поняття «соціалізація» особистості розглядається значно ширше поняття «виховання», наприклад, дослідник Я.Л. Коломинський (1998) обґрунтовує, що вихованням як процесом соціалізації можна керувати та спрямовувати. Г.М. Андрєєва (1998) зазначає, що якщо в якості суб'єкта виховання виступає суспільство, то між поняттями «виховання» та «соціалізація» не існує різниці, вони співпадають. Найбільш точне визначення має поняття «соціалізація», якщо її включати в процеси формування особистості. Так, у сім'ї діти засвоюють норми соціального життя, набувають духовних якостей, взаємодіють з матеріальними та духовними надбаннями, адаптуються до суспільства, а також взаємодіють з батьками іншими членами родини, дорослими людьми, формують власний соціальний досвід, виробляють свій спосіб життя, ціннісні орієнтації та цінності.

Виховання дітей у сім'ї є процесом як цілеспрямованої так і некерованої взаємодії батьків і дітей, а також дітей між собою і саме в такій взаємодії відбувається формування системи цінностей дитини, надаються та засвоюються соціально значущі норми поведінки, які дитина засвоює орієнтуючись на приклад своїх батьків та дорослих. Відбувається поступове включення дитини у суспільство, дитина формує власний соціальний досвід.

Можна виділити наступні аспекти соціалізації: відбувається формування особистістю знань про людину, суспільство та про саму себе; далі виробляються навички практичної діяльності; поступово виробляються моральні норми, соціальні позиції; формуються ціннісні орієнтації; усі набуті знання та навички включаються у практичну діяльність. Г.М. Андрєєва (1998) визначає, що існує три етапи соціалізації особистості, які включають: до трудовий період, що включає час від народження дитини і до початку її

трудової діяльності; далі відбувається трудовий період, так званий період зрілості дитини; та період, що включає відтворення соціального досвіду особистості. Який би період соціалізації ми не розглядали, завжди суспільство безпосередньо впливає на особистість, через вплив певних соціальних груп.

Соціальні групи, в яких особистість набуває певних норм та цінностей і які передають їй зразки соціального досвіду називаються інститутами соціалізації. До таких інститутів відноситься сім'я, як первинний інститут соціалізації, а потім в життя дитини включаються інші соціальні інститути, такі як дошкільні навчальні заклади, дитячі садочки, школа та позашкільні установи, які включають різні навчальні гуртки, дитячі спортивні секції, музичні та художні заклади, театральні студії та інші установи. Сімейна соціалізація розуміється і як підготовка дитини до майбутньої сімейної ролі і як вплив дорослих на формування особистості.

Проаналізувавши теоретичні положення, можна зробити висновок, що на всіх етапах людського життя сім'я виступає інститутом соціалізації особистості, так як, батьківська сім'я є прикладом, за зразком якої відбувається побудова особистістю власної сім'ї, крім цього, саме у сім'ї, протікає процес творчого розвитку особистості та визначається її життєвий шлях; також у зрілому віці, інститутом соціалізації особистості виступає її власна сім'я, яка найчастіше створюється під час навчання у вищих навчальних закладах, або вже початку її трудової діяльності.

Не викликає сумніву те, що сім'я впливає на формування особистості, у сім'ї відбувається становлення характеру дитини, вона спостерігає, а потім засвоює цінності та домінантні пріоритети. Вступ до шлюбу, створення власної сім'ї та успішне життя в ній є зразком зрілості людини.

2.2. Роль чинників сімейного середовища у формуванні креативних здібностей особистості.

Визначаючи чинники сімейного середовища у формуванні креативних здібностей особистості, слід розглянути наступні питання. Наприклад, які знання та навички повинні мати батьки для виховання молодшого покоління, яким чином батьки виховують своїх дітей, як вони проводять з ними свій вільний час, які стосунки між ними формуються. Яким чином батьки виконують свою роль у вихованні, які стилі виховання вони використовують. Як батьки виконують свої функції. Які механізми державної сімейної політики допомагають молодим батькам у вихованні особисті, що вони можуть взяти у практику виховного процесу, що може слугувати стимулом для участі у програмах родинного виховання? Яким чином можна досягти позитивних стосунків між батьками та дітьми, на які чинники необхідно звертати увагу.

До чинників на які впливає сім'я формуванні креативних можна віднести: можливість емоційного прояву дитини, можливість самостійного вибору, відношення дорослих до творчої активності, формування самооцінки дорослими, визначання міри вимог та покарань на негативні вчинки дитини. В родині з більш жорсткими умовами в дитині виховуються волевові якості, які необхідні для розвитку креативності. Психологи зазначають, що при відсутності внутрішньої витримки та підтримки з боку дорослих, дитина може бути креативною особистістю, проте не досягти великих результатів.

Психологічна свобода необхідна для творчої самореалізації, саме тому в батьків повинна буди задача навчити дитину відстоювати свої індивідуальні погляди, не звертаючи увагу на критику оточуючих та допомагати знаходити та утримувати мотивацію. Проте, жорстока система виховання може привести до відсутності креативності та приглушити власне «Я» дитини, яке здатне відстоювати свої інтереси.

Різні форми комунікації в сім'ї, по-різному впливають на психічний розвиток дитини, так емоційно-практичне спілкування спонукає дітей проявляти ініціативу, розширюється емоційний досвід; ситуативна та ігрова форма сприяє розвитку особистості, свідомості дитини, мотивує її зацікавленість, розвиває творчі здібності; ділова і поза ситуативно-особистісна форми допомагають у іншому бачити також самоцінну особистість, рахуватись з його думками, бажаннями та переживаннями. Спілкування допомагає дитині краще усвідомити, уточнити та глибше зрозуміти себе самого.

Сімейне середовище створює умови, а її дорослі члени відіграють головну роль у розвитку особистості дитини, перш за все, прививають дитині правила поведінки, які вони організовують її у повсякденному житті, корегують поведінку та спрямовують її на позитивний результат. Вони вимагають від дітей виконання встановлених правил і діти поступово ці правила засвоюють, починають оцінювати свої вчинки самостійно на основі своїх уявлень відносно того, яку поведінку від них чекають дорослі члени сім'ї.

Спілкування з дорослими допомагає дитині намітити та реалізувати її внутрішні задуми, виразити її емоційні переживання, розвинути пізнання світу, проявити активність, інтерес, налагодити потім спілкування з однолітками.

В. Сухомлинський (1978) був впевнений у тому, що у свідомості людини закладаються її дитячі спогади, які назавжди зберігають яскраві образи про цей період життя, і саме, в дитинстві формуються основні творчі здібності. В цей період можна простежити які перші нахили до творчості має дитина. Батьки є людьми, які покликані зробити дитину щасливою, і у сім'ї дитина отримує натхнення для свого розвитку та становлення. З любові до батька і матері закладається фундамент любові до ближніх, свого оточення, до людей в цілому.

У сім'ї закладаються національні цінності, пошана до народу, та гордість за його найкращих синів, формується розуміння прекрасного. Завданням батьків повинно бути виховання дитини, яка б мала ці всі визначенні якості. Виховання дітей завжди пов'язано з віддаванням духовних сил. Дитина формується в атмосфері любові, де вона відчуває любов батьків одне до одного, їх любов до людей, саме в таких родинах виростають чудові діти, які потім також будуть відноситись до інших та створювати власні сім'ї. Як зазначив В.О. Сухомлинський:

Я відразу бачу дитину, в якій батьки глибоко, сердечно, красиво, віддано люблять одне одного. У цієї дитини – мир і спокій в душі, глибоке душевне здоров'я, щиросердна віра в добро, віра в красу людську, віра в слово вихователя (В.О. Сухомлинський, 1978, с.413).

Вплив, який сім'я здійснює на дитину, вона відчуває все своє життя, бо саме з батька та матері починається її пізнання світу, а вже потім як, говорить В. Сухомлинський (1978) її веде вчитель, який разом з батьками підсилює її духовне начало. Творчість він розуміє як могутній стимул для людини, так як у творчості дитина реалізує свій потенціал та освоює дійсність.

Творчість прискорює процес навчання. Він доводив, що і батьки і вчителі повинні дати дитині відчуття радості успіху у процесі навчання. Відчувши його, у дитини виникає стимул, завдяки якому вона буде намагатись знову його повторити. Вчений рекомендував на практиці проводити уроки мислення, які краще проводити на природі, де відбувається не лише безпосереднє спостереження, а й є можливість разом з вчителем формувати причинно-наслідкові зв'язки, та вирішувати поставлені завдання.

Таким чином, дитина, яка є залученою в цей процес уже знаходить реалізацію свого креативного потенціалу.

На думку Д.Б. Богоявленської (1998), розвиток особистості дитини є основною умовою розвитку креативності. До семирічного віку у дітей

сформовані найважливіші характеристики особистості, а саме позитивне ставлення до себе та до інших людей і світу загалом, що свідчить що в дитині розвинений високий рівень креативності.

Таким чином, важливо створювати умови для розвитку особистості дитини її творчого потенціалу та бажання діяти для досягнення результатів, а не гальмувати її розвиток та творчий потенціал.

Сім'я залишається найважливішою структурою у соціалізації дітей. Саме в сім'ї діти засвоюють цінності та отримують ціннісні орієнтації, той багаж знань, який вони потім будуть використовувати у дорослому житті. Система соціалізації в сім'ї, зазначає Т. Парсонс (1972), гарантує появу нових поколінь, які будуть все більш адаптованими до нових викликів суспільства.

У сім'ї формуються перші враження, уявлення, які потім будуть переходити в основні людські почуття. Від них буде залежати чуттєве сприйняття індивіда, його позитивне або негативне сприйняття дійсності. Вже у перші роки життя дитини формується наслідування, яке є найсильнішим і одним з основних психологічних механізмів регуляції людської поведінки.

Дитина отримує перші знання про світ і засвоює приклади людських відносин шляхом наслідування та отримання досвіду в сюжетно-рольових іграх. Переймаючи поведінку батьків дитина легше засвоює установки і зразки їхньої поведінки. Особистий приклад батьків, їх спосіб життя є для неї головним матеріалом для побудови внутрішнього світу дитини, тобто дитина переймає манеру мови батьків, їхні вчинки, дії, погляди, уявлення, а також світосприйняття.

Діти повністю довіряють своїм батьків і тому стають легким виховним матеріалом. Цей період їхнього життя є найбільш сприятливим для того, щоб засвоїти те, що на їх думку є добрим, а що є поганим, виховання у них доброго ставлення до інших.

Як визначив відомий педагог А.С. Макаренко:

за виховання дитини відповідає сім'я, або, якщо хочете, батьки. Але педагогіка сімейного колективу не може ліпити дитину з нічого. Матеріалом для майбутнього людини не може бути обмежений набір сімейних вражень або педагогічних повчань батьків. Матеріалом буде життя у всіх його проявах (А.С. Макаренко, 1971, с 123).

Також, первинну функцію соціалізації дитини в сім'ї розглядав В.Н. Гуров (1986). В рамках наукових дисциплін, він зазначає відмінність у підходах до розуміння соціалізації особистості.

Так, соціологія визначає соціалізацію в контексті соціальних відносин, а психологія представляє соціалізацію як процес розвитку особистості. Педагогіка соціалізацію частіше розуміє як засвоєння соціального досвіду, духовних цінностей та норм, певних суспільних установок, які безпосередньо впливають на реалізацію особистістю її внутрішнього потенціалу. Цей процес можна розглядати як організований вплив на навколишнє середовище дитини і як систему відносин між людьми, а також як стихійний процес, що має багато різних чинників. Факторами соціалізації, або соціальними інститутами І.С. Кон (1989) визначає наступне:

- батьківська сім'я (перший соціальний досвід дитина отримує в сім'ї);
- далі в процес соціалізації включаються дитячі установи, школа;
- соціальне середовище однолітків дитини;
- засоби масової комунікації.

Без сімейного виховання процес соціалізації дитини не можна уявити, а також не можна не дооцінювати, так на думку багатьох дослідників, таких як В. Г. Бочарова (1992), В. Н. Гуров (1993) така недооцінка призводить до прогалин у громадському вихованні, та перебільшується роль школи у процесі виховання особистості. Розуміючи роль сім'ї як соціального фактора розвитку дитини, необхідно зазначити, що сім'я також повинна отримувати вплив з зовні для того, щоб процес сімейного виховання був більш ефективним і це дало б можливість уникнути руйнівні впливи з боку суспільства.

В. Сатир (1999) визначив, що головною функцією сім'ї є виховання підростаючого покоління, а також подальший розвиток всіх її членів.

Т.А. Куликова (2000) розглядаючи сучасні концепції сімейної педагогіки та особливості родинного виховання, зазначає, що виховний потенціал сім'ї у становленні особистості має основне значення, вона досліджує психолого-педагогічні основи сімейного виховання, яке необхідно включає механізми, технології, принципи, традиції та особливості взаємодії з сім'ї з іншими соціальними інститутами. Так, Т.А. Куликова (2000) визначає поняття сім'я:

«це мала соціальна група, члени якої пов'язані шлюбними або родинними відносинами, спільністю побуту і взаємною моральною відповідальністю і соціальна необхідність у якій обумовлена потребою суспільства у фізичному і духовному відтворенні населення (Т.А. Куликова, 2000, с. 22).

Якщо розглядати типи сімей та особливості в них сімейного виховання, то можна визначити, що патріархальна або традиційна сім'я, яка є найбільш чисельною, в ній багато дітей, залежать від батьків, вони поважають старших, в таких сім'ях дотримуються строго національні та релігійні традиції; нуклеарна сім'я, яка складається переважно з двох поколінь, як правило батьків та дітей до їх вступу в шлюб та створення власної сім'ї, але іноді нуклеарна сім'я може складатися з трьох поколінь, тобто є розширеною, включає бабусь та дідусів, що викликано частіше економічними умовами, ніж духовною потребою сім'ї у цьому.

На відміну від традиційної сім'ї, у якій разом проживає багато поколінь, нуклеарна сім'я має певні недоліки, серед яких можна виділити наступне: відсутність старших родичів, що приводить до одного покоління виховання, що, також зменшує вплив сімейних цінностей та традицій на розвиток дитини; мала кількість дітей у сім'ї; недосвідченість молодих батьків у питаннях виховання; недостатня увага до виховання дітей через те, що батькам необхідно заробляти гроші для реалізації потреб сім'ї, а в традиційній сім'ї ці

проблеми перекладаються на родичів, які менш зайняті реалізацією економічної функції сім'ї і тому мають більше можливостей для виховання дітей.

Недостатність виховного впливу на дитину відзначається в участі батька у порівнянні з участю матері. Так, неповна сім'я, яка з'являється в результаті розлучення батьків, або в результаті смерті одного з батьків стикається з тим, що тоді функцію виховання бере на себе один з батьків. У неповній сім'ї один з подружжя повністю бере на себе виховання дітей.

Як зазначає дослідниця Т.В. Кравченко (2004), правильне розуміння батьками виховної функції також впливає на творчий розвиток дитини. В її дослідженні зазначено, що 35% дорослих членів сімей намагаються приділяти вихованню дитини більше уваги, але не завжди у них є на це достатньо часу, 42% батьків визначають, що виховувати дітей підліткового віку їм дуже складно, зазначає дослідниця, що у них: «є вже свої переваги, вони не звертають уваги на батьківське слово, на все у них є своя думка» (Т.В. Кравченко, 2004); 21,5% її респондентів визначають, що у них налагоджене порозуміння з дітьми, і тому ті «завжди слухаються, та їх легко виховувати, те, що батьки говорять, вони знають, що все це буде виконано» (Т.В. Кравченко, 2004).

Сьогодні реалізація виховної функції сім'ї є вкрай обмеженою через те, що знижується загальна освіта та культура населення. Освіта зараз втрачає свою цінність, а справжні культурні цінності стають недоступні для більшості людей, що не може не позначитись на належному виховному процесі. Батьки всі надії покладають на школу, а школа часто не завжди виконує їх очікування.

Виконання сім'єю виховної функції не відбувається відокремлено від суспільства. Ефективний процес розвитку особистості може відбуватися лише коли поєднується внутрісімейне та громадське виховання, лише тоді можна говорити про оптимальні умови для гармонійного розвитку особистості,

зменшення кількості підлітків з девіантною поведінкою, підвищення відповідальності батьків за виконання ними виховних обов'язків. Дослідний І. В. Гребеников (1978) виділяє три аспекти виховної функції сім'ї:

- виховання дитини, спрямоване на формування творчої особистості, розвиток її здібностей;
- постійний виховний вплив сім'ї, на кожного її члена;
- зворотний постійний вплив дітей на батьків та інших членів сім'ї, що в свою чергу, спонукає їх також до самовиховання.

Як зазначає, ще одна дослідниця: «створення духовної основи особистості і є мета сімейного виховання» (Афанасьєва, 1977).

Досліджуючи вплив сім'ї на формування креативної особистості, психологи виділяють наступні критерії гармонійного сімейного виховання:

- гармонійні відносин між батьками та дітьми;
- творча особистість батьків є взірцем для дитини;
- спільність інтересів в інтелектуальній сфері;
- очікування батьків по відношенню до дитини.

О. С. Макаренко (1971) стосовно сімейного виховання зазначає, що в його основі має бути активне, цілком свідоме виконання батьками свого громадянського обов'язку перед суспільством, який він визначає в наступному:

«там, де цей борг реально сприймається та переживається батьками, де він становить основу щоденного їхнього самопочуття, там він необхідно направляє і освітню роботу сім'ї, і там неможливі ніякі провали і ніякі катастрофи » (О.С. Макаренко, 1971, с. 18).

У багатьох дослідженнях виявлено, що рівень матеріального добробуту сім'ї не відіграє особливої ролі в розвитку здібностей дитини. Більший вплив має професія батьків, їх соціальний статус та відношення до дітей. У сім'ях де заохочується інтелектуальна зацікавленість дитини, де батьки дають дитині

більшу свободу у виборі інтересів, коли вони заохочують дитину до інтелектуальної діяльності та створюють необхідні умови для виявлення її індивідуальних властивостей, діти мають більші можливості для розвитку творчих здібностей.

Сім'я впливає на розвиток соціальної компетентності дитини, виховна діяльність батьків повинна бути спрямованою на розвиток здібностей дитини її нахилів, бо хто як не батьки першими спроможні розгледіти позитивні якості дитини. Батьки повинні виконувати не лише функцію контролю, але і підтримки. Стиль виховання батьків також впливає на розвиток творчих здібностей дитини. Так, М. Шаффер (1998) виділяє три типи стилів виховання батьків:

- авторитарний (батьки часто карають дитину, виявляють строгість по відношенню до неї), відповідно дитина стає замкненою, зосереджує увагу на собі;
- дозволяючий (батьки рідко карають дитину, слабкий контроль її поведінки), внаслідок чого дитина залишається «самотньою», батьки часто не звертають на неї уваги;
- авторитетний (цей стиль відрізняють теплі стосунки між батьками та дитиною, поміркована дисципліна), авторитет батьків, зразок їхньої поведінки стає для дитини прикладом, дитина спостерігає та засвоює творчу ініціативу батьків.

Саме дозволяючий стиль виховання часто призводить до антисоціальної поведінки. Відсутність теплих відносин між батьками та дітьми, емоційна напруга в сім'ї, байдужість призводить до того, що в дитини формується асоціальна поведінка.

Креативні діти нерідко, настільки захоплені своїми особистими інтересами, що часто їх поведінка визначається як ексцентрична, при цьому їхні дії та поведінку батьки повинні сприймати як цікаві, нестандартні, але можливі і не видавати своєї незадоволеності та несприйняття. Креативна

дитина потребує більшої підтримки та розуміння і відповідно сім'я повинна створити для неї всі необхідні умови, тобто забезпечити всебічний розвиток її здібностей та можливості для їх актуалізації у суспільстві.

Отже, дослідження впливу сімейного мікросередовища дало можливість визначити основні критерії високих показників креативності. До них можна віднести: можливість позитивного самовираження дитини, розуміюче ставлення родини до її дослідницької активності, висока самооцінка з боку дорослих, емоційний саморозвиток дитини та створення умов для творчості.

Оскільки сім'я є першим і також найближчим соціальним оточенням дитини, вона входить в соціальне середовище і відповідно несе його зразок. В сім'ї особистість живе, розвивається в ній формується поведінка та сприйняття світу і поведінка батьків є для неї прикладом. Завдяки сім'ї відбувається процес входження дитини в суспільство, і саме, в ній визначається її первинна соціальність.

Саме сім'я, яка постає першим і природним виховним середовищем дитини, повинна приймати на себе відповідальність за виховання дитини, у культурному просторі вона задає зразки сімейної поведінки, які будуть потім передаватись від покоління до покоління, засвоюватись дітьми та у майбутньому впливати на їхній спосіб життя.

У сім'ї відбувається розвиток особистості і від того які навички, цінності, вміння опанує дитина в сім'ї буде залежати її майбутнє. А виклики сучасного суспільства вимагають ініціативної людини, яка б мала можливості творчо підходити до вирішення професійних завдань та життєвих проблем, знаходила б нестандартні рішення, проявляла ініціативу.

Сім'я є первинним інститутом соціалізації дитини. Як основа становлення особистості у суспільстві сім'я закладає дитині духовні норми, уявлення, орієнтації, цінності, які вона буде використовувати в подальшому житті. Батьківська сім'я є для неї зразком поведінки, моральних норм, виховання та визначає соціальну позицію особистості.

Особистість виступає не тільки творцем навколишнього соціального середовища, але при цьому одночас формує і себе, виступає творцем свого життя, реалізує творчі потенції. Людина у сучасному суспільстві знаходиться на якісно новому рівні соціальнокультурного розвитку, вона висуває нові вимоги, та формує потреби, які б задовольняли її особисто, але водночас вона є частиною суспільства і тому свої потреби їй необхідно узгоджувати з соціумом. Усе це безпосередньо впливає на формування та розвиток особистості, тому необхідно з'ясовувати сутність механізмів сімейної соціалізації для подальшого вивчення та актуалізації творчого потенціалу особистості.

РОЗДІЛ 3. ТРАНСФОРМАЦІЯ СУЧАСНОЇ СІМ'Ї ТА ЇЇ МОЖЛИВОСТЕЙ ДЛЯ КРЕАТИВНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

3.1. Трансформація соціокультурної ролі сучасної сім'ї.

Трансформаційні зміни, які відбуваються у сучасному суспільстві позначаються на усіх сферах суспільного буття та життєдіяльності кожного члена суспільства. Більшість цих процесів пов'язана з глобалізацією суспільства. Процеси інтеграції, трансформаційні рухи не можуть не впливати на фундаментальні засади розвитку суспільства. І функціонування інституту сім'ї також зазнало докорінних змін.

Сучасний стан інституту сім'ї більшість дослідників в галузі соціології, психології, соціальної роботи оцінюють як критичний. Такий незадовільний стан характеризують низькі показники матеріального благополуччя сім'ї, несприятливі умови для життєдіяльності родини, збільшення смертності населення та зниження народжуваності, несприятлива психологічна атмосфера в середині сім'ї та її дисфункційний розвиток, все це визначається в підвищенні сімейної напруги, незадоволеності тощо (Демент'єва, 1991, с.68).

Чинники, які впливають на погіршення стану інституту сім'ї є різноманітними та їх можна поділити на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх належать: матеріальний стан, відносини з іншими, до внутрішніх чинників відносяться: незадоволеність стосунками та інші. Основні тенденції руйнування сімейних відносин дослідниками за останні десятиліття добре визначені. Зниження рівня народжуваності, відкладання народження першої дитини, народжуваність поза шлюбом та шлюб, який також відкладається, що призводить до збільшення середнього віку вступу у шлюб, а також не тривалі сімейні стосунки: подружні всі ці тенденції останнім часом тільки поширюються. Ці трансформації призводять до погіршення сімейних стосунків, що відображається в цілому на функціонуванні інституту сім'ї та

шлюбу. Усі ці процеси загалом призводять до змін у демографічній ситуації в країні, які ми і спостерігаємо останнім часом.

Змінюються і соціальні ролі в сім'ї, все більше жінок є спроможними забезпечити економічно свою сім'ю, в порівнянні з чоловіками. Чоловіки залучаються активніше до процесу виховання дитини, особливо приймають участь у догляді за дітьми, відбувається трансформація сімейної ролі чоловіків з тенденцією все більшого їх залучення до сімейних обов'язків. Сім'я є динамічною структурою, це визначають дослідники, за своєю сутністю, але останнім часом все більше відбувається трансформацій стосовно організації сім'ї та сімейного виховання.

Проблему дослідження функцій сім'ї розглядала велика кількість науковців. Сім'я та її стан, виховання дитини в сім'ї, сімейна соціалізація були розглянуті в роботах вітчизняних та зарубіжних дослідників, а саме роботи Василькової Ю.В. (2000), Берези В.Я (1923)., Дворецької Г.В. (2001), Зайченка І.В. (2008), Кузьменко Н.В. (2012), Городяненка В.Г. (2008), Кравченка Т.В. (2004), Харчева А.Г. (2003). та інших.

На думку дослідників, функції визначають зв'язок між суспільством та сім'єю на різних історичних етапах розвитку суспільства, характеризують динаміку сімейних відносин.

Якщо визначати соціальні функції сім'ї, то можна побудувати слідуючу структуру, яка буде включати наступні функції: репродуктивну, або функція продовження роду; виховна, функція соціалізації; економічна функція; рекреаційна, або функція організації дозвілля. Крім цих функцій, деякі дослідники визначають ще наступні функції: комунікативну та регулятивну.

Якщо проаналізувати кожну з визначених функцій сім'ї, то стане зрозумілим зацікавленість суспільства в існуванні сім'ї. Сім'я, її функції змінюються разом із суспільством. Збереження та зміцнення ролі сім'ї у суспільстві, орієнтація молоді на створення сім'ї, регуляція шлюбно-сімейних

стосунків повинна бути пріоритетом державної сімейної політики.

Сучасна сім'я за формою та змістом перетворюється в нуклеарну, оскільки даний процес характеризується зміною функцій сім'ї, її потреб та кожного з членів у сімейному способі життя, змінах у взаємовідносинах між членами сім'ї та навколишнього світу. Деякі дослідники вважають, що послаблення соціального інституту сім'ї, відбувається оскільки простежується перехід від розширеної сім'ї до нуклеарної.

Так, наприклад, Д. Попеное (2002) розглядав цю ситуацію у XX столітті, вказуючи на існування трьох основних параметрів послаблення соціального інституту сім'ї. Першим, на його думку є інституційна згуртованість та її вплив на учасників, другим є здатність виконувати основні функції, а третім є вміння впливати на інші соціальні інститути суспільства. На думку дослідника, ознаками послаблення ролі інституту сім'ї, що зменшує спільність сім'ї, як соціальної групи є незалежність та окремішність її членів. Відповідно послаблення соціальних зав'язків між чоловіком та жінкою, дітьми та батьками, утворюється через зниження авторитету батьків та завдяки більшому впливу на дітей однолітків та соціуму в цілому.

Часто, люди не охоче виділяють час, кошти та можливості для того, щоб більше піклуватися про свою сім'ю, вважаючи за потрібне сконцентрувати увагу на собі особисто і все менше уваги батьки приділяють дітям, відповідно послаблюється і виховний процес. На думку Міхеєвої О.К. (2013) ознакою занепаду інституту сім'ї є втрата статусу родини у суспільстві.

У зв'язку із занепадом землеробства та зростанням промисловості сім'я поступово втратила значення робочого місця, а зі зростанням загальної освіти, втрачається роль сім'ї як освітнього простору. Відданість родині, взаємодопомога, повага до кожного члена сім'ї, турбота про збереження її цілісності, підпорядкування власних інтересів інтересам сім'ї та добробуту сімейної групи поступається місцем як культурної цінності, цінностям особистісного характеру.

У XX та на початку XXI століття спостерігається криза інституційних громадських структур, змінюються та зникають старі соціальні зразки сімейно-шлюбних відносинах, а на їх місце приходять нові. Структурною одиницею суспільного життя є сім'я, відповідно на неї розповсюджується основний вплив тих трансформацій, які відбуваються у сучасному суспільстві.

Основними факторами, що впливають на процес трансформації аксіологічних настанов сім'ї є історичні та культурно-ідеологічні умови, а також інформаційні чинники, у вигляді засобів масової інформації, які значно впливають на сучасний стан сімейних цінностей та функціонування сім'ї в цілому.

Українське суспільство сьогодні знаходиться у стадії адаптації до нових ліберальних принципів, таких як індивідуальність, свобода вибору, різноманіття, ініціативність, обмежене втручання державних інституцій у сферу сім'ї. Завдяки цьому відбувається трансформація всіх соціальних відносин, що не може не позначитись і на сфері шлюбно-сімейних відносин.

Українська сім'я, яка є суб'єктом соціально- економічних відносин, водночас перетворюється на носія цінностей ліберально економічної ідеології, що обумовлює заміну цими принципами традиційних сімейних цінностей, таких як авторитет батьківства, шлюб, сімейне дозвілля та інші цінності. Усі ці процеси також впливають на створення нової системи соціальних цінностей, яка відрізняється новими нормами моральності, головними серед яких є повага до особистості, визнання її права на власність, а також її самореалізація та саморозвиток, юридичне забезпечення її прав на соціальних гарантій.

Відповідно створюється дуалізм ідеологічного впливу економічного лібералізму на сімейні відносини, який виражається, з одного боку, у трансформації соціальних цінностей суспільства, а з іншого боку змінюється роль родини у суспільстві, що призводить до створення нових форм організації шлюбно-сімейних відносин.

Розглядаючи трансформацію сім'ї, потрібно розглянути також проблематику глобалізації сучасного простору. На думку англійського соціолога Ентоні Гідденса (2004) глобалізація здійснює величезний вплив не тільки на політичне та економічне життя суспільства, а й на інші сфери, у тому числі на різноманітні аспекти приватного життя людей. Дослідник підкреслив вплив глобалізації, який вона має на «найінтимніші сфери нашого життя» (Гідденс Е, 1976).

Ці наслідки глобалізації є джерелом постійних тривог, оскільки відносяться до приватного життя індивіда та трансформують сферу шлюбних відносин й сім'ї. Розглядаючи сексуальну функцію, можна сказати що він не закінчується цілями дітонародження та продовження роду, а «ідея романтичної любові» як основи шлюбу поступилася економічній взаємовигоді, оскільки жінок наділили рівними з чоловіками правами.

У традиційному вигляді сім'я складається з батька, мати та їхніх дітей, які народжені у шлюбі, живуть під одним дахом, усе це поступово перетворюється на «несерйозний інститут», те ж саме відбувається під впливом глобалізації і з іншими соціальними інститутами, тобто стає все менш підходящим поняттям для роз'яснення спостережуваних процесів сьогодення. Саме тому, сьогодні правильніше говорити про «створення та розірвання пар», ніж про «шлюб і створення сім'ї».

Як наслідок, виокремлення репродуктивного та сексуального життя спричинило більш поблажливе ставлення до гомосексуалізму у сучасному суспільстві. «Коли секс позбавлений «надзавдання», в ньому за визначенням не може панувати тільки гетеросексуальність» (Гідденс, 2001). Через це виникли зміни по відношенню одностатевих сімей. У першій половині ХХІ століття одностатеві шлюби стали легітимними під назвою «цивільне партнерство», які узаконило більше 20 країн. Проте, точка зору Православної Церкви традиційно є негативною, гомосексуальні відносини вважаються великим гріхом «зіпсованістю людської природи, яка долається у духовному

зусиллі, що веде до зцілення та особистого зростання людини» (Основи соціальної концепції ПЦ, 2019).

Більшість громадської думки сучасного суспільства вважає аналогічно. Оскільки правова діяльність ЄС підтримує сексуальні меншини, це створює зростання чисельності одностатевих шлюбів. З нашої точки зору, збільшення кількості країн з одностатевими шлюбами, призведе до дестабілізації сімейних відносин в цілому. Нове життя, тобто народження дитини, може з'явитися тільки від сімейних стосунків чоловіка та жінки. (PaulVandeVen, etal, 2001).

Також, можна виділити проблему формування сім'ї молодими людьми, які відкладають створення сім'ї, оскільки мають невпевненість у наступному дні, через наслідок глобалізації. Це торкається і нашої країни у тому числі, оскільки у віковій групі до 25 років спостерігається високий рівень безробіття, який складає майже 40%. (Гурко Т. А., 2008).

Ще однією проблемою сімейних трансформації є зростання міграцій, оскільки міграційні процеси змінюють звичний вибір партнера для шлюбу, деформуються гендерні ролі, просторовий поділ між дітьми та батьками, а розділення батьків та дітей на великий час є соціальною проблемою, з якою стикаються насамперед, трудові мігранти. Це ускладнює виховання дітей та виконання батьками своїх обов'язків, які не так впливають на необхідне виховання та розвиток дитини. (Малиновська О. А., 2011).

3.2. Методи соціальної роботи з сім'єю в напрямку активізації креативного розвитку дитини в сім'ї.

У компетенцію соціальних працівників входить допомога різним типам сімей в покращенні стосунків між батьками та дітьми, надання допомоги для вирішення складних ситуацій. У кризових сім'ях, де спостерігається наркоманія, зневага чи насильство, вони можуть надати юридичну допомогу членам сім'ї. Вони надають сім'ям консультативну допомогу, виявляють

проблеми, корегують життєві цілі та знаходять рішення для існуючих проблем.

Відсутність або порушення сімейних функцій свідчить, що сім'я опинилася в складній життєвій ситуації. Показниками визначення типів сімей, які потребують соціальної допомоги є в першу чергу можливість сім'ї самостійно визначити яку допомогу вона потребує та характер тієї соціальної роботи, яка з її членами буде проводитись для забезпечення позитивного результату.

Так, сім'я яка є кризовою, або належить до групи ризику сама обирає послугу, а також з нею необхідно проводити профілактичну роботу, для того щоб попередити негативні можливі наслідки. Проблемна сім'я не може самостійно обрати послугу і тому вона потребує втручання соціального працівника, який зможе оцінити проблему та надати необхідну допомогу.

Соціальний супровід сімей демонструє, з якими основними проблемами стикаються сім'ї і якої допомоги з боку соціальних працівників вони можуть отримати. Як правило, сім'ї які опинилися в складних життєвих обставинах, а більшість із них має дітей, потребують соціально-педагогічної допомоги.

Проблеми, які виникають в таких сім'ях можна поділити на наступні:

- матеріальні труднощі, які виникають через безробіття батьків, відсутність житла або несприятливі житлові умови, необхідність лікування, матеріальна допомога сім'ям, які мають пільги. Особливо нагально ця проблема стосується одиноких матерів, багатодітних сімей, малозабезпечених сімей, сімей у яких є діти-інваліди тощо.

- юридичні проблеми, які виникають в наслідок того, що більшість сімей є юридично необізнаними, у них бракує коштів на оформлення необхідних документів, на захист майнових прав наприклад, на оформлення аліментів тощо;

- психологічні проблеми, які виникають в сім'ї і пов'язані з процесами виховання в родині, з труднощами перехідного віку підлітків, з потребою у спілкуванні, бездоглядністю дитини тощо;
- соціально-демографічні проблеми, пов'язані з неповними, багатодітними сім'ями, з сім'ями, в яких батьки знаходяться у стані розлучення;
- матеріально-побутові пов'язані з сім'ями, в яких батьки мають низький матеріальний дохід, або один з членів родини є безробітним, або він знаходиться у пошуках роботи;
- психологічні та соціально-педагогічні проблеми – це як правило, сім'ї, де створюється психологічна напруга, існують конфлікти між членами родини, батьками та дітьми, де існує педагогічна некомпетентність батьків, напружені відносини з іншими членами соціуму;
- медико-соціальні проблеми сім'ї, яка має інвалідів, в якій батьки зловживають алкоголем, приймають наркотики, мають психічні захворювання;
- соціально-правові проблеми виникають в сім'ях, де виявляються криміногенні прояви, існують члени сім'ї, які були раніше засуджені, або відбувають покарання тощо.

Наявність складних життєвих обставин та їх виявлення дає можливість визначити основні напрямки надання соціальної та соціально-педагогічної допомоги сім'ям, в залежності від обставин, які викликали сімейне неблагополуччя.

Можна визначити основні засади надання допомоги таким сім'ям:

- сприяння особам, які самотійно не можуть подолати складні життєві труднощі, допомога надається адресно сім'ям, які її потребують наявними засобами;
- попередження складних життєвих обставин;

- створення необхідних умов, щоб сім'я могла самостійно вирішити складну життєву проблему

Принципи, на основі яких надається допомог сім'ям:

- адресність та індивідуальний підхід до сім'ї;
- доступність та відкритість допомоги;
- родинна має добровільний вибір у отриманні або відмові у наданні соціальних послуг;
- принцип гуманності;
- комплексність допомоги;
- максимальна ефективність використання бюджетних та позабюджетних коштів надавачами соціальних послуг;
- законність послуги;
- соціальна справедливість;
- необхідна конфіденційність;
- орієнтація на стандарти якості, відповідальність, а також дотримання етичних та правових норм соціальними працівниками.

Стаття 5 Закону України «Про соціальні послуги» визначає матеріальну допомога та соціальне обслуговування. Матеріальна допомога надається особам, які опинилися у складній життєвій ситуації, надається у формі грошової або натуральної допомоги, яка надається продуктами харчування, засобами санітарії та особистої гігієни, засобами догляду за дітьми, також надається одяг, взуття та інші необхідні предмети.

Соціальне обслуговування складає соціальні заходи, які передбачають сприяння, підтримку та необхідні послуги, які надають працівники соціальних служб конкретним особам чи сім'ям для поліпшення їх життєвих обставин, підтримка їх нормальної життєздатності.

Соціальне обслуговування відбувається через надання соціальних послуг:

- вдома, за місцем проживання особи, яка послугу потребує;

- у стаціонарних інтернатних установах;
- у реабілітаційних центрах та закладах;
- у закладах та установах денного перебування;
- у закладах та установах постійного або тимчасового перебування (наприклад, надання послуги дітям, що перебувають в інтернатах);
- у центрах соціального обслуговування (районі, міські соціальні служби);
- у закладах соціальної підтримки або догляду іншого спрямування.

Соціальна допомога надається сім'ям в першу чергу для стабілізації психологічної атмосфери у сім'ї. Відомо, що навчання дітей має позитивний результат, коли вони мають соціальну підтримку та гарну емоційну атмосферу в сім'ї, яка характеризується позитивними стосунками між її членами, піклуванням, взаємодопомогою, розумінням одне одного.

У такій атмосфері батьки спроможні підтримувати і заохочувати творчий розвиток дитини, орієнтувати її на позитивно значущі цінності, стимулювати до навчання, а також прищеплювати дітям зацікавленість та впевненість у собі. Коли дитина зазнає негативного впливу, її когнітивні та творчі потенції не мають розвитку. Це стосується дітей та підлітків, які перебувають в конфліктних сім'ях, що мають батьків, які знаходяться в депресивному стані та вороже ставляться один до одного, мають проблеми психічного здоров'я, девіантну поведінку.

Соціальні та психологічні перешкоди для навчання, розумового та творчого розвитку проявляються дуже рано, ще до того, як діти пішли в школу, і впливають на подальший розвиток дитини. У закладах освіти психологічні проблеми між дитиною та вихователями можуть стати причиною неуспішного навчання та розвитку дітей та вплинути негативно на весь процес навчання у майбутньому (Hamreand Pianta, 2004; Jeonetal., 2014; Pianta, 1999; Pianta and Stuhlman, 2004b; Skinnerand Belmont, 1993).

Якщо діти постійно знаходяться в умовах хронічного стресу, вони погано навчаються та у них виникають проблеми з увагою, пам'яттю, вони не спроможні проявляти активність, ініціативу (Mc Ewen, 2012). Фахівці зазначають, що постійне перебування дитини у стресі призводить до виникнення хронічних захворювань та психічних порушень, що все разом негативно позначається на розвитку особистості. Це також порушує у дітей саморегуляцію та їх когнітивний розвиток та унеможливлює активізацію творчих здібностей (Данець А, Маківен Б., 2012).

Соціальна робота з конфліктною сім'єю, або сім'єю, яка має незадовільний емоційний клімат, повинна починатись з ретельного вивчення наявної сімейної проблеми, про яку подружжя має як правило неправильне уявлення, ознайомлення з особистісними особливостями подружжя, сімейними і шлюбними установками та формування навичок неконфліктного спілкування. Здійснюється така робота шляхом індивідуальних бесід і інтерв'ю, групової психотерапії чи ігрової терапії.

До методів, які часто застосовуються, відноситься так звана так-терапія та аутодіагностична і психокорекційна методика, за допомогою якої подружжя раціоналізує свої, у цілому негативні, емоційно-психічні взаємини. Подружжя відповідає «так» чи «ні» на визначені чітко сформульовані питання стосовно їхніх взаємин. У результаті такого методу один із подружжя може пом'якшити своє ставлення до іншого, зрозуміти свої наміри, чи бажає він покращити стосунки.

Також, часто застосовується поширена діагностична методика, яка називається метод «скульптурної групи», який полягає у тому, що члени сім'ї візуалюють своє уявлення про сімейні стосунки, створюючи скульптурну групу, далі при обговоренні в ній місця кожного члена сім'ї кожний реально оцінює свою позицію, а також визначає її неспівпадіння з оцінкою інших.

Використовуються діагностичні методи. Обов'язковими етапами діагностики є збір інформації, потім її аналіз та постановка соціального

діагнозу. Діагностика передбачає неодноразові зустрічі з сім'єю, а також з іншими людьми. Відбувається діагностика за дотриманням певних принципів, серед яких можна виділити найважливіші:

- методологічні принципи: об'єктивність у зборі інформації про сім'ю; використання різних джерел інформації; її достовірність;
- етичні принципи: конфіденційність; проведення діагностики у приватне життя.

При цьому використовуються такі діагностичні методи як спостереження, бесіда, анкета, тести.

Крім цього широко використовуються:

- шкалювання: для того, щоб визначити результат спільної діяльності з сім'єю використовується шкала, де кожен член сім'ї відзначає стан своєї проблеми до і після відвідування соціального працівника;
- карткові методики: використовується набір карт з смисловим змістом, наприклад любов, ворожнеча, розлучення, радість та інші, де сім'ї дається завдання розмістити карточки за часом теперішнє, минуле і майбутнє, що дозволяє визначити загальне уявлення про емоційний стан сім'ї та її життєву ситуацію;
- проєктивні методики: різноманітні тести, які допомагають визначити неусвідомлювані клієнтом стани, такі як несвідомий потяг, приховане переживання тощо;
- асоціативні проєктивні методики, на основі словесних асоціацій та інші;
- експресивні методики, такі як малюнок сім'ї;
- аналіз документації;
- метод соціальних біографій, застосовується інформація про біографію людини та історію її сім'ї.

Реабілітаційний рівень складається з індивідуального, групового. На індивідуальному рівні реабілітаційної роботи з батьками чи з дитиною використовується декілька технологій:

- консультування, воно відрізняється від навчання тим, що значення мають не стільки знання консультанта, скільки його ставлення до проблеми, що склалася, вплив його особистості;
- телефонне консультування, спілкування відбувається через посередника, застосовується телефонний апарат, відсутній візуальний контакт, не можна використати невербальні засоби спілкування;
- метод «лист-звернення», метою є повідомлення інформації, або клопотання, захист прав клієнта, підтримка клієнта;
- соціальний патронаж.

Соціальний патронаж є більш тісною формою взаємодії із сім'єю, коли соціальний працівник знаходиться в її розпорядженні 24 години на добу, проводить багато часу з сім'єю, знає про все, що відбувається в сім'ї та здійснює вплив на сутність подій. Він передбачає різні види допомоги: матеріальну, психологічну, освітню. Можуть бути патронажі одиничними чи регулярними, це залежить від типу сім'ї та поставлених завдань, від змісту допомоги. Одночасно можна патрунувати не більше двох сімей.

Соціальний працівник з сім'єю в рамках патронажу проводить:

- знайомство, складає угоду з сім'єю, вона не має юридичної сили, але її значення полягає в установленні правил взаємодії, де визначаються взаємні обов'язки і права;
- входження в сім'ю, створення і підтримка мотивації виходу із кризи;
- збір інформації про сім'ю, при цьому застосовуються різні методи збору інформації, соціальний працівник повинен знати склад сім'ї, характеристику внутрішніх і зовнішніх контактів сім'ї, її норми, цінності, правила, стан здоров'я, спосіб життя тощо;
- аналіз інформації про сім'ю;
- виведення сім'ї із соціальної ізоляції;
- вихід із сім'ї.

Після закінчення періоду роботи соціальний працівник надає карту змін сім'ї. Розглядається питання про зняття сім'ї із соціального патронажу і встановлення за сім'єю спостереження на певний термін, як правило до року. Методами групової реабілітації є бесіди, лекція, дискусія, збори та інші. Вони допомагають виявити проблеми, сприяють їх вирішенню, розвивають комунікацію. Ефективною технологією групової роботи є тренінг. Тренінгові заняття використовують багато чого з прийомів індивідуальної і групової роботи, а саме, міні-лекції, диспути, бесіди, а також застосовують відеоматеріали, прийоми ігротерапії, арт-терапії та інші.

Завданням соціальних працівників повинно бути надання батькам практичної консультаційної допомоги, так наприклад, у деяких соціальних службах функціонує рубрика: пошта «Сім'я і школа», яка включає листи читачів, поради, відповіді та консультації необхідних спеціалістів з проблем, що розглядалися в листах та міркування з приводу їх вирішення; рубрика «Книга», яка визначає презентацію книг, рекомендації батькам для читання з метою поліпшення їх педагогічних знань та культури в цілому, а також приділяється увага розгляду питань стосовно організації сімейного дозвілля, сімейного побуту: «Дозвілля сім'ї», «Заняття для дітей», «Домашня фотостудія», «Дитяча гра» тощо.

Соціальний педагог повинен допомогти батькам знайти баланс між схильністю дитини до творчої уяви та здатністю використовувати її у повсякденному житті, який, наприклад, простежується у формі гри.

Дитяча гра, як найбільш притаманний дитині вид діяльності, займає важливе місце в розвитку її творчих здібностей. Саме у грі, можна спостерігати, як дитина мислить, як у неї розвинена здатність до фантазування, як вона спілкується з однолітками, як вона себе проявляє, наскільки емоційно активною вона є.

Як перший зразок соціальної практики, гра має великий вплив на розвиток різноманітних здібностей дитини, насамперед розвиток її творчих

вмінь. Відповідно, розвиток творчих здібностей дитини у процесі гри є необхідною умовою для формування гармонійно розвиненої особистості.

Саме, у дітей молодшого віку, коли закладаються фундаментальні якості особистості, елементи гри забезпечують дитині психологічну стійкість, позитивні етичні норми, життєздатність та цілеспрямованість. Заняття вправами, які дають можливість розкрити творчі здібності допомагає дітям ставати більш впевненішими у собі, розвивати соціальні навички та отримувати нові знання, позитивно проявляти себе у навчанні.

Соціальний педагог може запропонувати батькам методи заохочення дітей до творчості до яких належить: визначення простору для творчості, де дитина може бути активним учасником творчого процесу, це не означає, що вона повинна мати окрему ігрову кімнату, але це може бути невелике місце з дитячими улюбленими іграшками, або з іншими речами для гри, головним є те, щоб вона відчувала, що це її простір; можливість приділити дитині неструктурований час, тобто час, коли вона буде займатись незапланованими дорослими, своїми справами; допомога дитині у активізації її почуттів; обговорення моментів творчості, тих моментів, які є цікавими для неї; виховання критичного мислення; знаходження часу батьками для власної творчості, бо саме спостерігаючи за діями батьків дитина набуває нових навичок.

Останнім часом посилюється увага до проблем соціалізації підростаючого покоління, а саме, до сімейної соціалізації в контексті розвитку творчих здібностей дитини. Соціалізація зростаючої особистості, засоби соціалізації дитини у сім'ї є нагальними проблемами сучасного інституту сім'ї, які вирішуються у напрямку надання психологічної та педагогічної підтримки дитині в сім'ї, створені умов для розвитку творчих здібностей дитини.

Духовні якості особистості не розвиваються спонтанно, вони формуються поступово, коли дитина зростає в сприятливих умовах , коли

члени сім'ї та вихователі формують у неї потребу бути визнаною, закладають здатність до співпереживання, толерантності та бажання багато чого навчитися.

Пропонуємо залучати дітей до витоків духовності через українську народну творчість, а також народно-прикладне мистецтво. Залучення дитини до образотворчої діяльності буде формувати у неї відчуття гармонії, моральні якості. Якщо дитина проявляє інтерес до певного виду наприклад, образотворчої діяльності, то в цьому можна визначити її зацікавленість та рівень підготовленості. Слід, також приділяти час дозвіллю, особливо на природі. Спостереження за навколишнім світом розвивають уяву, фантазію, формують характер дитини. Необхідно забезпечити дитині умови для творчості, бо її не формують, а стимулюють, активізація творчого розвитку передбачає створення соціальним педагогом умов, які б поєднували принципи індивідуальності та варіативності.

Соціальний педагог повинен сам мати глибоку повагу, проявляти турботу та любов до кожної дитини; мати можливість розгледіти в ній індивідуальність; надати поради батькам, які б забезпечили необхідні умови для виховання творчої особистості. Щоб реалізувати поставлену мету в сучасному освітньому просторі необхідно модернізувати відомі форми та методи, прийоми та засоби виховної роботи з дітьми та батьками.

Джерелом розвитку креативності є невичерпне народознавство. Адже кожна культура має свої особливості у виховному процесі, а традиції українського виховання закладені ще в народній творчості, фольклорі. Звернення до цих витоків має наповнити життя дитини національним змістом, виховати її як національно свідому особистість.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Визначено, що здатність до творчості є універсальною здібністю людини. Нестандартність мислення, ініціативність, можливість висувати оригінальні ідеї для вирішення складних ситуацій є ознакою креативності. Сім'я є середовищем, в якому починається розвиток творчих здібностей дитини. В сім'ї дитина засвоює цінності, норми поведінки, формується як соціальна істота, отримує перший соціальний досвід.

Досліджено чинники сімейного середовища, які впливають на творчий розвиток дитини, до яких відносяться: психологічна атмосфера в сім'ї, взаємовідносини між батьками та дітьми, стилі сімейного виховання, форми дозвілля та інші. У сім'ї особистість живе, розвивається в ній формується поведінка та сприйняття світу і поведінка батьків є для неї прикладом. Завдяки сім'ї відбувається процес входження дитини в суспільство, і саме, в ній визначається її первинна соціальність.

Визначено, що саме в сім'ї створюються умови для соціалізації дитини. Сім'я виступає найважливішим соціальним інститутом людини, що впливає на її соціальний розвиток, формує ставлення до себе та навколишнього світу, оскільки умови, які створюються в сім'ї обумовлюють образ життя дитини в подальшому.

Розглянуто соціокультурну роль сім'ї у сучасному суспільстві. Трансформації, які відбуваються у всіх сферах суспільного буття часто призводять до погіршення сімейних стосунків, що відображається в цілому на функціонуванні інституту сім'ї та шлюбу, демографічній ситуації. Змінюється організація сім'ї, соціальні ролі її членів, сімейне виховання тощо.

Доведено, що особистість, водночас є як творцем навколишнього соціального середовища, так і активно формує себе, виступає творцем свого життя. Людина у сучасному суспільстві знаходиться на якісно новому рівні соціально-культурного розвитку, це пояснюється не лише змінами, які

визначаються в сучасному суспільстві, але й тими потребами та вимогами, які вона сама висуває. Усе це безпосередньо впливає на формування та розвиток особистості, тому необхідно з'ясувати сутність механізмів соціалізації для подальшого вивчення та актуалізації творчого потенціалу особистості.

Визначено, що актуалізація творчих здібностей особистості буде сприяти культурному розвитку суспільства. Відповідно культурний розвиток суспільства неможливий без родинного виховання у контексті розвитку креативних здібностей дитини. Завданням соціальних працівників, педагогів, сімейної політики повинна бути ефективна допомога та підтримка різних типів сімей, створення сприятливих умов для соціалізації та творчого розвитку дитини у сім'ї.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

1. Верховної Ради України. (2002) ЗУ. Сімейний кодекс України
2. Верховної Ради України. Закон України Про охорону дитинства (2013)
3. Зібрання чинних міжнародних договорів України. (1995) Конвенція про права дитини ООН.
4. Декларація прав дитини: ООН (1959). Доступно з: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_384.
5. Загальна декларація прав людини: Організація Об'єднаних Націй (1948)
6. Айзенк Г. (1999) *Структура личности*. М. Педагогика-Пресс
7. Айзенк Г. (2007) *Психология индивидуальности. Факторные теории личности*. М. Педагогика-Пресс
8. Александров Д. О. (2007) Юридична психологія Доступно з: http://pidruchniki.ws/19240701/psihologiya/pravova_psihologiya.
9. Альбарі К. Н. (2013) - Роль школи та сім'ї у розвитку дитячої літературної творчості. *Міжнародний журнал освіти*.
10. Андреева Т. (2005) Семейная психология. Спб.
11. Андреева Г.М. (1998) Социальная психология, учебник для вузов. Аспект Пресс.
12. Антонова А.И. (2018) Социология семьи. М.
13. Афанасьева Т.М. (1977). Знание. М.
14. Бабенко Н.Б. (2004) Соціологія сім'ї. *Навчальний посібник*. К. ДАКККіМ,.
15. Бедь В. В. (2004) Юридична психологія. К. МАУП.
16. Белов В.Л. (1982). Очерки о народной эстетике. М. Молодая гвардия.
17. Бем С. (2004). Линзы гендера: Трансформация взглядов на проблему неравенства полов. М. *Российская политическая энциклопедия*.
18. Береза В. Я. (1923) Факторы питания и стресса в развитии ожирения. Сбп Речь.
19. Бех І. Д. (1998) *Особистісно-зорієнтоване виховання*. К. ІЗМН.

20. Бірюкова Г. С. (2013) Стратегія розвитку творчого потенціалу особистості в умовах глобальної трансформації людства. Житомир.
21. Богданова І. М. (2008) Соціальна педагогіка Доступно з: http://pidruchniki.ws/16011013/pedagogika/harakter_i
22. Богоявленская Д.Б. (2002). *Психология творческих способностей*. М. «Академия»
23. Бочарова В.Г. (1991) Социальное воспитание учащихся. М.
24. Бочарова В.Г. (1992) Педагогика отношений в социуме: перспективная альтернатива. М.
25. Бурдье (1995). П. Структуры практики. Современная социальная теория. Новосибирск
26. Валлон Х. (1959) *Теоретичні основи дошкільної психопедагогіки*.
27. Василькова Ю.В., Василькова Т.А. (2000) Социальная педагогика. Академия. М.
28. Виготського Л. (1971) Психология искусства. М. Наука.
29. Газ З. Б. (1994) Наркоманія: ефективність програм профілактики. Варшава.
30. Гіддінгс Ф. (1896) «Принципи соціології: аналіз явищ суспільності й соціальної організації».
31. Гопанчук В. С. (1997) *Сімейне право*. Доступ з: <http://pravouch.com/page/spravo/ist/ist-24--idz-ax301--nf12.html>.
32. Гопанчук В. С. (2009) *Сімейне право України*. Доступно з: <http://all-sci.net/pravo-semeynoe/simya-rodinnist-svoyatstvo-ponyattya.html>.
33. Городяненко В. Г. (2008) Соціологія. 3-тє видання, доповнене. Академія. М.
34. Гребников А. (1978) О явном методе аппроксимации функций одной и многих переменных сплайнами. М.
35. Грузенберг С. (1923) Психология творчества. Введение в психологию и теорию творчества. СПб
36. Губенко А.В. (2009) Распредмечивание, интеллектуальная ригидность и творчество. Практическая психология и социальная работа. Спб.

- 37.Губенко Елена Леонидовна (2010) Диагностика и развитие творческих способностей ребенка средствами изобразительного искусства. Спб.
- 38.Гурко Т.А. (2008) Брак и родительство в России. М.
- 39.Гуров В.Н., Селюкова Л.Я. (1993) Социализация личности: социальный педагог, семья и школа. Ставрополь.
- 40.Дворецька Г. В. (2001) Соціологія. К.
- 41.Демент'єва И.Ф. (1991) Первые годы брака: Проблемы становления молодой семьи. М. Просвещение..
- 42.Дружинин. В.Н. (2005) *Психологический журнал*: Психология творчества.
- 43.Дунчев В. Н. (1985) Исследование когнитивных стилей в связи с проблемой креативности. М.
- 44.Ермолаева-Томина Л.Б. (2003) *Психология художественного творчества*. М. Академический Проект.
- 45.Зайченко В.І. (1997) *Основи сімейного виховання*. Доступно з: http://pidruchniki.ws/17370324/pedagogika/osnovi_simeynogovihovannya
- 46.Зайченко І.В. (2008) Педагогіка: Навчальний посібник. Освіта України. К.
- 47.Зиммель Г. (2014) Социальная дифференциация. Социологические и психологические исследования: монография. М.
- 48.Ильенков Э.В. (1984) - Искусство и коммунистический идеал: Избранные статьи по философии и эстетике. М. Педагогика-Пресс
- 49.Каган М.С. (1996) *Философия Культуры*. С-П.
- 50.Казміренко Л.І. (2007) Юридична психологія. К. : КНТ.
- 51.Кістяківський. Б.О. (1992) Система соціологічного знання. М.
- 52.Козленко. В. Н. (1990) - Проблема креативности личности. Спб.
- 53.Коломинский Я.Л. Реан О.О.(2005) *Социальная педагогическая психология*. СПб.: П.
- 54.Коломинский. Я.Л. (1972) Социальные эталоны как стабилизирующие факторы социальной психики. М. Наука.
- 55.Кон И.С. (1988) Ребенок и общество.М. Наука.

56. Коршунов О. П. (1975) *Проблемы общей теории библиографии*. М.: Книга,
57. Костюк Г. С. (1976). *Вікова психологія* К. Радянська школа.
58. Кравець В. (1995) *Психологія сімейного життя*. Тернопіль.
59. Кравченко (2010) *Динамика социологического воображения: всемирная культура инновационного мышления*. Монография. М.
60. Кравченко Т.В. (2004) *Особенности воспитания та соціалізації дитини в сучасній українській сім'ї*. СПб.
61. Крайг Г. (2000) *Психология развития*. СПб.
62. Кривов Ю. И. (1992) *Проблема социализации подрастающих поколений в зарубежной педагогике*. Автореф.
63. Кримський С. (2015) *Пізнання як трансценденція софії і спокуса практикою. Психологія і суспільство*.
64. Кузьменко Н. М., Марушкевич А. А., Кошечко Н. В., Постоюк Н. В. (2012) *Соціально-педагогічні ідеї освітян кінця XIX-XX століття*, К. Обрії.
65. Куликова Т.А. (2000) *Семейная педагогика и домашнее воспитание*. М. Издательский центр Академия
66. Лавриченко Н.М. (2006) *Педагогічні основи соціалізації учнівської молоді в країнах Західної Європи*. К.
67. Лаже О. В. (2010) *Особенности первинної соціалізації в сучасному суспільстві*. Доступ з: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21CNR=20&Z21ID=Soc_Gum/Staptp/2010_45/files/ST45_29.pdf.
68. Лейтис Н.С. (1996) *Психология одаренности детей и подростков*. Академия
69. Лотман Ю.М. (1971) *Проблема обучения культуре как ее типологическая характеристика*. СПб.: Евразия.
70. Макаренко А.С. (1976) *Книга для родителей*. Мн.

- 71.Малиновська О. А. (2001) Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування. К. НІСД.
- 72.Маслоу А. (1999) *Мотивация и личность*. М.: Смысл
- 73.Маслоу А. (1999) *Новые рубежи человеческой природы*. М.: Смысл
- 74.Матюшкин А. М. (1965) Психология мышления. Мышление как разрешение проблемных ситуаций. СПб.: Евразия.
- 75.Мейли. Р. (1975) Структура личности. *Экспериментальная психология*. Под ред. П. Фресса и Ж. Пиаже. – М.
- 76.Мендецька.Г. (2003). Сімейне середовище у сприйнятті творчо активних людей. Ченстохова: Видавництво WSP.
- 77.Мироненко В. П. (2013) Сім'я як головний інститут соціалізації дитини. *Юридична наука*.
- 78.Міхєєва О. К. (2013) Проблеми шлюбних відносин у контексті радянської сімейної політики в Україні на початку 1920-х рр. Доступ з: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Iipd_2013_4_16
- 79.Морозов А.В. (2001) Мотивация познания, обучения и творчества. *Креативная педагогика и психология*. М.
- 80.Морозов А.В. (2001) Психологические аспекты адаптации преподавателя высшей школы к педагогической деятельности. *Креативная педагогика и психология*. - М..
- 81.Морозов А.В. (2001) Психологическое обоснование оптимизации процесса обучения. В кн.: *Креативная педагогика и психология*. - М.
- 82.Москаленко В., Шайгородський Ю., Міщенко О. (2012) - Економічна культура особистості: соціально-психологічний аспект. К. Центр соціальних комунікацій.
- 83.Надольний І.Ф. (1997) *Філософія*: Навчальний посібник. М. Наука.
- 84.Николаева Е. (2016) Психология семьи. П.

- 85.Новіков Б. В. (2011) Філософія як теорія і методологія творчості. *Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут"*.
- 86.Олсон, Д. (2000). Циркумплексна модель шлюбних та сімейних систем. *Журнал сім'ї Терапія*.
- 87.Основи соціальної концепції ПЦ (2019). Доступ з: <http://orthodox.org.ua/page/sots%D1%96alna-kontsepts%D1%96ya>
- 88.Острогорский А.Н. (1900) Об отношении семьи к школе. *Энциклопедия семейного воспитания и обучения*. СПб.
- 89.Парсонс Т. (1972) Американская социология: Перспективы. Проблемы., М. Прогресс.
- 90.Педагогіка (2000) Библиотека Online. Доступно з: <http://readbookz.com/book/172/5405.html>.
- 91.Перс Р. та Хельсон Р. (2002). Досвід раннього материнства та зміна особистості. журнал сімейної психології.
- 92.Пиаже Ж. (1994) Речь и мышление ребёнка. — М.
- 93.Пиаже Ж. (1994) Речь и мышление ребёнка. — М.
- 94.Позняк Т. М. (2013) Розвиток креативних здібностей особистості. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*.
- 95.Пономарьов А. (2006) психология творчества .М.
- 96.Попович М. В. (1982) Понимание как логико-гносеологическая проблем. СПб.
- 97.Птухин М. В. (2014) Людський розвиток в Україні: історичний вимір трансформації державної соціальної політики. Мн.
- 98.Ростовська Т., Ростовський Дж. (2006). Якість сімейного життя в контексті сімейної теорії. *Сімейна педагогіка*. М.
- 99.Рубинштейн С.Л. (1948) Основы психологии. М.: Издво АН СССР
100. Рубинштейн С.Л. (1959) Принципы и пути развития психологии. М. АН СССР

101. Рубинштейн С.Л. (2006) Основы общей психологии. М.
102. Сатир В. (1999) Семейная терапия. М.
103. Словарь по социальной педагогике (2002) М. Академия.
104. Смелзер Н. (1994) Социологи, ред. Ядова В. А., М. Феникс.
105. Сохань Л.В. (1196) *Психологія і педагогіка життєтворчості*. М. Наука.
106. Соціальні функції сім'ї. (2002) Доступно з:
<http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%96%D0%BC%D1%8F#.D0.A1.D0.B.97>
107. Степанов С.С. (2007) Диагностика интеллекта методом рисуночного теста
108. Стернберг Р. (1996) Стили мышления в школе. М.
109. Тейлор (1925) Научная организация труда. Спб.
110. Торренс Е. (2006) Диагностика креативности. Тест Торренса. Сбп речь.
111. Фромм Э. (1936) Социально-психологическая часть. Исследования авторитета и семьи. Париж. Пиаже Ж. (1994) Избранные психологические труды (Психология интеллекта; Генезис числа у ребёнка.). — М.
112. Хабермас Ю. (1962) Структурні зміни в публіці. Дослідження щодо категорії громадянського суспільства. Берлін, Люхтерханд.
113. Харчев А. Г. (2003) Социология семьи: проблемы становления науки. М. ЦСП.
114. Шинкарук В. І (2002) Філософський енциклопедичний словник. НАН У.
115. Шиопу У. (1981) Психологія віків. Цикли життя. Спб.
116. Шпачинський І. Л. (2006) Творчий потенціал особистості і його реалізація в умовах трансформації суспільства. Одеса.
117. Шумилин. Е.А. (1982) Психологическая характеристика личности старшеклассника. Спб.
118. Энгельмейер П. К. (1910) Теория творчества. Спб.
119. Яблонська Т.М. (2004) Актуальні проблеми досліджень сучасної сім'ї в Україні. Український соціум.

120. Яковлева. О.Л. (1197) Психология развития творческого потенциала личности М.
121. Durkheim, Émile (2007) "The rules of sociological method (1895)". In Appelrouth, Scott; Edles, Laura Desfor (eds.). Classical and Contemporary Sociological Theory: Text and Readings. Thousand Oaks, CA:
122. Giddens Anthony (1976) New Rules of Sociological Method: a Positive Critique of interpretative Sociologies. London: Hutchinson.
123. Giddens, Anthony (2001) Sociology. Cambridge: Polity Press.
124. Gilford Dzh. (1965) Tri storony intellekta / Dzh. Gilford; per. s angl. E.A. Golubevoy // Psikhologiya myshleniya / red. A.M. Matyushkina. – Moskva : Progress.
125. Kohlberg, Lawrence (1958). The Development of Modes of Thinking and Choices in Years 10 to 16. Ph. D. Dissertation, University of Chicago.
126. Sternberg S (1969). Memory scanning: Mental processes revealed by reaction–time experiments, American Scientiststika_roboti_sotsialnogo_pedagoga#295.
127. Ward Lester F. (1883) Dynamic Sociology (Vol. 1). Or Applied social science as based upon statical sociology and the less complex sciences. New York, D. Appleton.